

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

woorden *niet* of *geen*. De ontkenning behoort altijd bij het gezegde, ook dan, wanneer zij bij het onderwerp staat; b. v.: *geen* mensch mag stelen, beteekent: de menschen mogen *niet* stelen.

Opgaven ter oefening.

Maak 8 voorstellen, waarin mogelijksgezegden voorkomen over aarde, lucht, vuur en water.

Maak 10 volzinnen over verschillende dieren, waarin gezegden als mogelijk worden voorgesteld, door middel van de woorden kunnen en mogen.

Gebruik het woordje moeten, om 10 voorstellen te maken, waarin iets gezegd wordt over onderscheidene handwerkslieden.

Maak volzinnen over de volgende onderwerpen, waarin de mogelijkheid of noodzakelijkheid van een gezegde ontkenkend wordt uitgedrukt; b. v. de hond kan niet vliegen, — het drinkwater moet niet onzuiver zijn, — de koopman wil niet bedriegen:

4 dingen, die van ijzer gemaakt zijn;

4 dingen, die van glas gemaakt zijn;

4 dingen, die men tot het bouwen van een huis gebruikt;

4 dingen, die brandbaar zijn;

4 dingen, die in het water aanwezig zijn;

4 dingen, die in de lucht worden aangetroffen;

4 dingen, die op de aarde worden gevonden.

Achtste les.

Over den klemtoon en de woordschikking in het zuiver enkelvoudige voorstel.

Voorbeelden.

1. De roos is eene bloem. De lelie is welriekend. De leerling moet leeren. De hongerige wil eten. De zon schijnt. De sterren fonkelen.

2. Eene bloem is de roos. Welriekend is de lelie. Leeren moet de leerling. Eten wil de hongerige.

3. Is de roos eene bloem? Is de lelie welriekend? Moet de leerling leeren? Wil de hongerige eten? Schijnt de zon? Fonkelen de sterren?

Beschouwing van de voorbeelden.

Ieder woord, dat in een voorstel eene grootere beteekenis heeft, wordt ook met eenen sterkeren toon (klemtoon) uitgesproken. Ieder woord, dat in een voorstel eene mindere beteekenis heeft, wordt met eenen zwakkeren toon uitgesproken. Eyeneens wordt van een woord die lettergreep, welke de meeste beteekenis heeft, ook met den sterksten toon uitgesproken; b. v.: *bloemen, schijnen, leerling, hongerig* enz.

In het zuiver enkelvoudige voorstel heeft het gezegde doorgaans den sterksten toon.

De leden des voorstels volgen in eene zekere orde op elkander. Die orde noemt men de woordschikking des voorstels. Men onderscheidt in de woordschikking drie plaatsen, namelijk: 1. de plaats van het onderwerp, 2. de plaats van het gezegde, 3. de plaats van het verbindings- of betrekking aanduidende woordje, ingevalle dit in het voorstel aanwezig is. (Zie de voorbeelden van No. 1, 2 en 3).

Men noemt de woordschikking des voorstels de *regte*, wanneer het onderwerp vooraan staat en door het verbindingswoord (koppelwoord) en het gezegde gevolgd wordt; b. v.: *de lelie is welriekend; de man heeft gewerkt; het lood kan smelten* enz.

Men noemt de woordschikking de *omgekeerde*, wanneer het onderwerp achter het verbindingswoord (koppelwoord) staat, en het gezegde vooraan in het voorstel geplaatst wordt; b. v.: *een visch is de baars; leeren moet de leerling; rusten wil de vermoede*.

Door omkeering van de woordschikking kan aan eenig lid van een voorstel meer nadruk gegeven worden, dan het in de *regte* woordschikking heeft.

Die omgekeerde woordschikking gebruikt men vooral, wanneer men op eenig lid des voorstels in het bijzonder de aandacht wil vestigen. (Zie de voorbeelden)

den onder No. 2). — Ook bij vragen heeft er dikwijls eene verandering in de schikking der woorden plaats, welke schikking in dit geval de *vragende* woordschikking wordt genoemd. (Zie de voorbeelden van No. 3).

Opgaven ter oefening.

Wijs in de volgende woorden de lettergrepen aan, die den klemtoon moeten ontvangen: kinderen, leeren, leerling, begrijpen, begrijpelijk, herispelijk, voorstel, schoolmeester, koopman, keukenmeid, turfdrager, trekpaard, koestal, tuindeur, bloemtuint, zomerhuis.

Teon in de volgende volzinnen aan, welke woorden den klemtoon moeten ontvangen:

Goud is geel. Zilver is wit. De inkt is zwart. Het gras is groen. Het viooltje is blaauw. Groningen is eene stad. Een koningrijk is Nederland. Leert de leerling? Onderwijst de meester? Zal de dorstige drinken? Kan de boom bloeijen? Mogen de kinderen spelen? Wil de naarstige arbeiden?

Maak 4 voorstellen, in de regte woordschikking, over 4 bekende dieren.

Maak 4 voorstellen, waarin eene vraag wordt uitgedrukt, over 4 personen, die u voedsel verschaffen.

Maak 8 voorstellen, in de omgekeerde woordschikking, over 8 personen uit de Vaderlandsche geschiedenis, en waarin gij inzonderheid op het gezegde de aandacht wilt doen vestigen.

Herhalingsles,

waarin de dusver behandelde zaken moeten voortkomen.

1. Denken, spreken, schrijven.
2. Gedachte, voorstel.
3. Begrippen en derzelveu betrekkingen.
4. Begripswoorden en vormwoorden.
5. Het zuiver enkelvoudige voorstel en dezelveu leden: het onderwerp en het gezegde.
6. De betrekkingen van het onderwerp, ten aanzien van het getal en de personen.
7. De betrekkingen van het gezegde, ten aanzien van den tijd en de wijze.
8. De klemtoon en de woordschikking in het zuiver enkelvoudige voorstel.

Voorbeelden ter ontleding.

De Bijbel is een boek. Springen is gevaarlijk. Arbeiden is nuttig. Diefstal is zonde. De Ruiters was een zeeheld. Maurits was dapper. Willem was stilzwijgend. Jozua heeft overwonnen. De leeuw kan brullen. De leerlingen moeten gehoorzaam zijn. Het gebed moet eerbiedig zijn. Schoon zijn de kapellen. Vruuchtbaar is Italie. Waterrijk is Nederland. Nevelachtig is Engeland. Is de aarde eene planeet? Leven de planten? Kunnen alle dieren zwemmen? De trage worde aangespoord.

TWEEDE AFDEELING.

HET UITGEBREID ENKELVOUDIGE VOORSTEL OF DE UITGEBREID ENKELVOUDIGE VOLZIN.

Eerste les.

De nadere bepaling der dingen, of de bijvoeging.

1. Verdorde bladeren zijn geel. Oud vleesch is taai. Gebleekt linnen is wit. Een levend mensch ademt. Een blind mensch kan niet zien. De paauw is een schoone vogel. De hond is een waakzaam dier.

2. De snavel der gans is breed. De web eener spin is fijn. De stam des lindebooms is dik.

3. Het haar van een paard is veerkrachtig. Een tuin achter het huis is aangenaam. De gedachte aan God is troostrijk. De rust na den arbeid is aangenaam. De zaag is een werktuig des timmermans. Het brood is een voedsel voor menschen.

4. Mijn boek is nieuw. Onze school is ruim. Uwe pen is stijf. Zijne lei is gescheurd. Uwe schriften zijn net. Hunne vlijt is loffelijk. Deze griffel is spits. Die boeken zijn morsig. Die kinderen zijn ongehoorzaam.

Beschouwing van de voorbeelden.

Ieder ding (persoon of zaak) kan in zijne beteekenis naau-

naauwkeuriger bepaald worden, dan door het enkel noemen van zijn' naam mogelijk is. Doorgaans *voegt* men bij een zelfstandig naamwoord een of meer andere woorden, om daardoor zijne beteekenis nader te bepalen. Daarom willen wij nu iedere nadere *bepaling* van eenig ding eene *bijvoeging* noemen.

Deze nadere bepaling of bijvoeging der dingen kan uitgedrukt worden :

1. door een *bijvoegelijk* naamwoord; b. v. : het vrolijke lam springt;
2. door een *zelfstandig* naamwoord, b. v. : het haar van een paard is veerkrachtig, — de kamer is een deel *des* huizes;
3. door een *voornaamwoord*, b. v. : dit kind is gehoorzaam, — mijn pennemes is scherp.

De dingen, welke den sprekenden persoon voor oogen staan, worden gewoonlijk slechts daardoor nader bepaald, dat men op hen *wijst* of ze *aanwijst*. Ook met *woorden* kan men eenig ding aanwijzen. Dit doet men gewoonlijk dan, wanneer de dingen den sprekenden persoon voor oogen staan, of wanneer men ze reeds in het gesprek genoemd heeft. De woorden, waarmee men reeds genoemde of voor oogen staande dingen aanwijst, noemt men *aanwijzende voornaamwoorden*. Deze zijn, b. v., de volgende: *deze, die, gens, dit, dat, zulke, dusdanige, zoodanige enz.*

Wanneer bepaald zal worden, dat eenig ding eene bezitting is van den sprekenden persoon, van den aangesproken persoon, of van dien, van wien men spreekt, zoo geschiedt dit door andere voornaamwoorden, die men *bezittelijke voornaamwoorden* noemt. Men gebruikt daartoe de volgende: *mijn, uw, zijn, haar, ons, uw, hun, haar.*

De bijvoeging heeft altijd betrekking op een zelfstandig naamwoord, en deze betrekking wordt aangegeven :

1. door de *buiging* van de bijvoegelijke naamwoorden.

den, zelfstandige naamwoorden en voornaamwoorden; b. v.: een goed paard, het goede paard, de vruchten des velds, de hoeven des paards, mijn papier, mijne pennen enz.;

2. door eene bijzondere soort van vormwoorden, die men gewoonlijk vóór de zelfstandige naamwoorden set, en die deswege voorzetsels genoemd worden, zoo als: voor, achter, in, boven, onder, nevens enz.; b. v.: een vat zonder bodem is onbruikbaar, — de weerhaan op den toren is van ijzer.

Opgaven ter oefening.

Plaats eene bijvoeging bij de onderwerpen in de volgende voorstellen: — water is doorschijnend; — water is ondoorschijnend; — weder is aangenaam; — bladeren zijn groen; — melk is zoet; — melk is zuur; — water wasemt uit; de — plank is glad; de — plank is ruw; het — mes is scherp; het — mes is stomp; een — mensch kan niet spreken; een — kind wil niet leeren.

Maak 10 voorstellen of volzinnen, waarin een bijvoegelijk naamwoord als bijvoeging geplaatst is bij een zelfstandig naamwoord, dat als gezegde voorkomt. B. v.: Het kwikzilver is een vloeibaar metaal.

Maak over keukengereedschappen 10 voorstellen, waarin eene bijvoeging door een verbogen zelfstandig naamwoord (in den 2den naamval) wordt uitgedrukt. B. v.: De ketel der waschvrouw is lek.

Maak 10 voorstellen, met bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden als bijvoeging, over dingen, die in de school gebruikt worden. B. v.: Mijne pen deugt niet. Dit papier vloeit.

Maak 10 voorstellen, over deelen van het huis, waarin een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel als bijvoeging gebruikt is. B. v.: Het luik op den zolder is open.

Maak 10 voorstellen over dieren en planten, met verschillende soorten van bijvoegingen, en maak eene streep onder de laatste.

Tweede les.

Oter de aanvulling of het voorwerp bij werkwoorden en bijvoegelijke naamwoorden.

Voorbeelden.

De timmerman maakt eene deur. De linnenwever gebruikt garen. Het kind schrijft eenen brief. Wij gedenken zijner weldaden. De man is zijnen vijanden ontloopen. Het kind gehoorzaamt zijner moeder. God vergeeft den zondaar. Bescheidenheid betaamt der jeugd. Hij is de dood schuldig. De arbeider is zijns loons waardig. Het liegen is dien knaap aangeboren. Brandewijn is den kinderen schadelijk. De lediggang is der jeugd verderfelijk. Rook is den oogen nadelig. De dankbare denkt *aan* de weldaad. De vrome vertrouwt *op* God. De dood ontbindt *van* alle lijden. De verkwister maakt zich arm. Beweging dient *tot* gezondheid. De vermoeide verlangt *naar* rust. De mensch is geneigd *tot* zonde. Het ligchaam verandert *in* stof.

Beschouwing van de voorbeelden.

De werkwoorden drukken veeltijds uit, dat een ding iets doet. De werking van een ding kan dikwijls niet gedacht worden zonder een *ander* ding, waarop die werking betrekking heeft. *Maken*, b. v., kan men zich niet voorstellen zonder een ding, dat gemaakt wordt. In een der bovenstaande voorbeelden heeft de werking *maken* betrekking op *deur*. — *Ontloopen* kan men zich niet voorstellen zonder een ding, dat men ontloopt. *Zijnen vijanden* is in een der bovenstaande voorbeelden het woord, dat noodig is, om zich de werking volkomen voor te stellen.

De werking van eenig ding is alzoo somtijds niet volkomen uitgedrukt, wanneer er niet tevens een ander ding genoemd wordt, waarop die werking betrekking heeft. Zulk eene werking moet daarom in hare beteekenis door een ding volledig gemaakt of *aangevuld* worden. Het zelfstandig naamwoord, waardoor dit geschiedt, noemen wij *aanvulling* of *voorwerp*.

Niet

Niet alleen vele werkwoorden, maar ook vele bijvoegelijke naamwoorden vereischen zulk eene *aanvulling*; b. v.: de arbeider is zijns loons *waardig* enz.

Vele werkwoorden vereischen een voorwerp of eene aanvulling op de vraag: *wien, welken of wat, welks, wiens, welken, wien?* Nog andere vorderen eene aanvulling op verschillende vragen, die met een voorzetsel beginnen.

Hetgeen tot aanvulling dient, staat altijd in betrekking met een werkwoord of bijvoegelijk naamwoord. Deze betrekking wordt aangeduid: 1. deels door de buiging der zelfstandige naamwoorden alleen; b. v.: de man is *zijn*en *rijanden* ontloopen, — de zoon is *zijn*en *vader* gelijk; 2. deels door de buiging en door voorzetsels tevens; b. v.: die zaak is *voor den vader* gewigtig.

Niet alle werkwoorden en bijvoegelijke naamwoorden hebben eene aanvulling of een voorwerp noodig. Vele hebben eene beteekenis, die op zich zelve volkomen is; b. v. *rijden, schijnen, bloeijen* enz., zoo als blijkt in: *de man rijdt, de zon schijnt, de roos bloeit; — de roos is rood, de lucht is helder, enz.*

Opgaven ter oefening.

Maak uit de volgende woorden volzinnen, waarin het gezegde aangevuld wordt door een zelfstandig naamwoord op de vraag: wat? wien of wie? Paard ploeg trekken. Hond huis bewaken. Kat muis vangen. Paard ruiter dragen. Regen grond bevochtigen. Zon aarde verwarmen. Daglooner hout splijten. Smid sleutel vervaardigen. Geneesheer zieke bezoeken. — Maak van deze voorstellen onderwerp en aanvulling of voorwerp beide in het meervoud

Maak voorstellen, over de volgende personen, met een voorwerp bij het gezegde: wagenmaker, timmerman, schrijnwerker, kalkbrander, metselaar, smid, koperlager, tinnegieter, linnenwever, wolkamer, klccrmaker, schoenmaker, bakker, koopman.

Maak voorstellen, waarin het gezegde aangevuld wordt door een of ander verbogen zelfstandig naamwoord, of door een zelfstandig naamwoord met een voorzetsel. De volgende woorden worden als onderwerpen en gezegden opgegeven:

De vrome denken. De onderwijzer tevreden. De tevrede vergenoegen. De vermoeide verlangen. De twistgierige twisten. De koopman spreken. Soldaat vertellen. Het kind spelen. — B. v.: De vrome denkt aan God.

Maak voorstellen, waarin telkens eene aanvulling of een voorwerp voorkomt bij de volgende woorden:

Wolf gelijken. Rups schaden. Stem ontbreken. Bedrog vreemd. Spijs welkom. Straf heilzaam. Geneesmiddel heilzaam. Hond trouw. Regen noodzakelijk. Voorjaarsvorst nadeelig. Alle gedachten bekend. Beweging dienen. — B. v.: De wolf gelijkt den hond. Azijn is den tanden schadelijk.

Derde les.

Twee of meer voorwerpen bij een gezegde, dat eene werking uitdrukt.

Voorbeelden.

De zieke beschrijft den geneesheer zijne ongesteldheid. De meid overhandigt den apotheker het recept. De apotheker bereidt den zieke een geneesmiddel. De geneesheer beveelt den zieke matigheid aan. De baas onthoudt zijnen knecht het loon. De vader slaat zijnen zoon deszelfs verzoek af. Hij weigert hem zijne gunst. Hij verhaalt ons eene akelige gebeurtenis.

De leerlooijer bereidt de huden tot leder. De koude verandert het water in ijs. De warmte verandert het water in wasem. Hij maakt zijn huis tot een paleis.

Beschouwing van de voorbeelden.

Een werkwoord vereischt somtijds twee aanvullingen of voorwerpen; b. v. : de vader geeft den bedelaar eene aalmoes, — de knecht brengt den vader eenen brief.

Het

Het voorwerp, met welks naam men antwoordt op de vraag: *aan wien?* of *voor wien?* stelt men zich altijd als een *persoon* voor, ofschoon het ook niet altijd zelf eenen persoon aanduidt. Dit voorwerp noemt men *persoonlijk* voorwerp; b. v. in: de moeder koopt *harer dochter* een nieuw kleed. Het voorwerp, met welks naam men niet antwoordt op de vraag: *aan wien?* of *voor wien?* wordt altijd als eene zaak beschouwd, hoewel het ook dikwijls eenen werkelijken persoon aanduidt. Dit voorwerp noemt men *zakelijk* voorwerp; b. v.: de moeder koopt *harer dochter* een nieuw kleed.

Vele werkwoorden vereischen niet alleen eene *zakelijk*, maar ook een *persoonlijk* voorwerp (zakelijke en persoonlijke aanvulling). Sommige werkwoorden vorderen twee zaken tot aanvulling of voorwerp; b. v.: de *linnenwever* verarbeidt het *garen* tot *linnen*.

Opgaven ter oefening.

Maak uit de volgende woorden voorstellen, in welke persoonlijke en zakelijke voorwerpen of aanvullingen voorkomen. Opregt kind fout belijden. Dienstvaardige leerling griffel leenen. Weldadige aalmoes schenken. Wolf schaap rooven. Wegwijzer regten weg wijzen. Postbediende brief brengen. Leerjongen gereedschap brengen. Koopman waren aanbieden. B. v.: De onderwijzer leert het kind de aardrijkskunde.

Maak 8 volzinnen over personen uit de Vaderlandse geschiedenis, met persoonlijke en zakelijke aanvullingen. B. v. Bonifacius verkondigde den Friezen het evangelie.

Maak voorstellen over de volgende woorden, met twee zaken tot aanvulling of voorwerp: Boer ploeg — bakker meel — schoenmaker leder — smtd — hoedenmaker — wever — pottenbakker. B. v.: De tuinman gebruikt de spade tot den tuinbouw.

Vierde les.

*De lijdende en wederkerende vorm van
het werkwoord.*

Voorbeelden.

De horologiemaker vervaardigt een zakuurwerk. — Een zakuurwerk wordt door den horologiemaker vervaardigd. De wever weeft het linnen. — Het linnen wordt door den wever geweven. De wagen wordt door het paard getrokken. Het huis wordt door den hond bewaakt.

Ik (de sprekende persoon) wasch mij (den sprekenden persoon). Gij wascht u. Hij wascht zich. Wij wasschen ons. Gij wascht u. Zij wasschen zich. Ik heb mij gebrand. Gij hebt u gesneden. Hij heeft zich bedrogen. Het meisje heeft zich gekleed.

Ik schaam mij. Gij herinnert u. Hij verwondert zich. Het kind verheugt zich. De leerling bevljigt zich. De menschenvriend erbarmt zich.

Beschouwing van de voorbeelden.

Er zijn vele werkwoorden, welker werking men zich niet kan voorstellen zonder een ding, dat die werking lijdt of ondergaat.

In het voorstel: *de vleeschhouwer slagt eenen os*, kan men zich het werk van *slagten* niet voorstellen zonder een ding, dat geslagt wordt. *Os* is in dezen volzin het ding, dat de werking *slagten* ondergaat of lijdt. Het ding, dat de werking ondergaat, kan ook als het onderwerp des volzins worden voorgesteld. In dit geval verkrijgt het werkwoord eenen bijzonderen vorm; b. v.: *de os wordt* door den vleeschhouwer *geslagt*.

Dezen vorm noemt men den *lijdenden* vorm van het werkwoord. — Hierbij wordt het *onderwerp* als een ding voorgesteld, dat de werking, die door het gezegde wordt uitgedrukt, lijdt of ondergaat. De werkende persoon, die de beteekenis van het lijdende werk-

werkwoord volledig maakt, kan dan als *aanvulling* of *voorwerp* aangemerkt worden, — *vleeschhouwer* b. v. in het evengenoemde voorstel.

Wordt het onderwerp als het *bedrijvende* ding in een' volzin voorgesteld, dan heeft het werkwoord den bedrijvenden vorm.

Alle werkwoorden, welker betoekenis door een lijdend voorwerp aangevuld moeten worden, kunnen ook in den lijdenden vorm worden uitgedrukt. Zulke werkwoorden heeten *bedrijvende werkwoorden*.

Aanmerking. Ook sommige andere werkwoorden kunnen in den lijdenden vorm worden uitgedrukt; b. v.: *er wordt gelagchen, er wordt geschreid.* In dit geval neemt het woordje *er* de plaats in van het als lijdend voorgestelde onderwerp.

Bij vele werkwoorden kan het onderwerp, dat de werking verrigt, ook tevens het ding zijn, dat die werking lijdt of ondergaat; b. v.: *de jongen bezceert zich.*

Werkwoorden met dezen vorm worden *wederkeerende werkwoorden* genoemd en hebben altijd een voor-naamwoord bij zich. — Sommige werkwoorden kunnen niet anders dan in dezen vorm gebruikt worden; b. v. *zich schamen, zich bezinnen* enz., en zijn dan *volstrekt* wederkeerend. Vele werkwoorden, welke eigenlijk geen wederkeerende werkwoorden zijn, worden soms in den wederkeerenden vorm gebruikt; b. v.: *wasschen*, — *de moeder wascht haar kind*, — *de moeder wascht zich.* Deze noemt men in dat geval *betrekkelijk* wederkeerende werkwoorden.

Opgaven ter oefening.

Maak 10 voorstellen in den lijdenden vorm over werkzaamheden, die in huis plaats hebben. B. v.: De kamer wordt geveegd. Maak 10 voorstellen in den lijdenden vorm over werkzaamheden, die in de school en in de kerk verrigt worden. B. v.: Het orgel wordt bespeeld. — Er wordt gezongen.

Maak

Maak 10 volzinnen met werkwoorden in den wederkeerenden vorm over personen of gebeurtenissen uit de Bijbelsche geschiedenis. B. v.: Kain verborg zich voor het aangezicht des Heeren.

Maak eenige voorstellen met werkwoorden, die niet anders dan als wederkeerende werkwoorden kunnen voorkomen. B. v. Die man heeft zich vergist.

Vijfde les.

Bepaling van de plaats eener werking.

Voorbeelden.

De snoek leeft in het water. De appels groeijen aan boomen. Het koren wast op het land. De Rijn ontspringt in Zwitserland. Abraham woonde in Kansän. Jezus werd te Bethlehem geboren. Maria stond nevens het kruis. De menschen komen uit de kerk. De arbeiders komen van hun werk. De bladeren vallen van de boomen. Het eekhorentje klimt op de boomen. De zon verbergt zich achter de wolken. De soldaten gaan naar het veld. De tafel staat daar. Het boek ligt hier.

Beschouwing van de voorbeelden.

Het is dikwijls noodzakelijk, om bij het spreken ook op te geven: 1. de plaats, waar iets is of geschiedt; 2. vanwaar iets komt, en 3. waarheen zich iets beweegt. Bij deze opgave of bepaling van de plaats geeft men alzoo antwoord op de vragen: 1. *waar?* 2. *vanwaar?* en 3. *waarheen?*

De bepalingen der plaats worden uitgedrukt: 1. door zelfstandige naamwoorden met voorzetsels; b. v.: de visch leeft *in het water*; de menschen komen *uit de kerk*; en 2. door eene bijzondere soort van woorden, die men *bijwoorden van plaats* noemt; b. v.: mijn boek ligt *hier*; mijn rok hangt *ginds*.

De volgende voorzetsels kunnen bij zelfstandige naamwoorden geplaatst worden, om met deze vereenigd de bepalingen der plaats uit te drukken: *aan, bij,*
ne-

nevens, boven, onder, op, voor, achter, in, tusschen, uit, buiten, door, van, te, tegen, naast enz.

De volgende woorden kunnen als bijwoorden van plaats gebruikt worden: *hier, daar, buiten, binnen, boven, beneden, achter, weder, terug, vooruit, achteruit, benedenwaarts* enz.

Opgaven ter oefening.

Maak volzinnen over de volgende woorden met bepaling van de plaats, waar iets is of geschiedt (b. v.: De toren staat nevens de kerk): toren, stadhuis, kerk, wandelplaats, aardbeziën, knollen, cichorei, papaver, zwanen, ooijevaars, kikvorschen.

Mlaak voorstellen over de volgende woorden, met bepaling der plaats: wonen, blijven, zitten, liggen, hangen, zweven, rusten. B. v.: De vlieger zweeft in de lucht.

Maak voorstellen over de volgende woorden, met antwoorden op de vraag: van waar? (B. v.: Het licht komt van de zon.) Dauw opstijgen. Pennen komen. Honig komen. Duiven vliegen. Bakker brood nemen. Paard eten. Vee drinken. Planten wassen.

Nu ook met antwoorden op de vraag: waarheen? (B. v. De boer strooit het zaad in de aarde.) Visscher net werpen. Steenen zinken. Rijn vloeijen. Kinderen gaan. Vogels vliegen. Menschen reizen. Kinderen wandelen.

Maak voorstellen over personen uit de Vaderlandsche of Bijbelsche geschiedenis, en gebruik daarbij plaatsbepalingen met de voortzetsels: aan, op, achter, voor, bij, nevens, boven, onder, tusschen. B. v.: De Ruitter behaalde eene luisterrijke overwinning op de Theems:

Zesde les.

Bepaling van den tijd eener werking.

Voorbeelden.

De boomen bloeijen in de lente. In den herfst worden de druiven rijp. De denneboomen zijn het geheele jaar groen. Deze leerling is sedert vier dagen niet in de school geweest.

Ro-

Rome is niet op eenen dag gebouwd. De menschen gaan 'szondags naar de kerk. Des nachts gaat de uil op roof uit. Ik lees nu. Mijn broeder is gisteren ziek geworden. Mijn vader gaat heden uit de stad.

Beschouwing van de voorbeelden.

Wanneer men iets van een onderwerp zegt, bepaalt men ook dikwijls het *tijdpunt*, *wanneer* iets geschiedt, *of den tijdduur*, *hoe lang* iets plaats heeft.

De bepaling des tijds wordt uitgedrukt: 1. door zelfstandige naamwoorden met en zonder voorzetsels; b. v.: *om kersmis* zijn de dagen kort; de vlijtige landman werkt den *ganschen dag*: 2. door *bijwoorden van tijd*; b. v.: Frederik is *heden* vertrokken. De volgende voorzetsels worden bij tijdsbepalingen gebruikt: *in, op, voor, na, over, bij, sedert, tot* enz.

Wanneer het zelfstandig naamwoord zonder voorzetsel eene tijdsbepaling uitdrukt, zoo wordt het veeltijds verbogen; b. v.: vele roofdieren gaan *des nachts* op roof uit; *den ganschen dag* zit hij ledig. Bijwoorden van tijd heeft men in de volgende woorden: *thans, heden, nu, gisteren, eergisteren, morgen, overmorgen, destijds, altijd, somtijds* enz.

Opgaven ter oefening.

Maak volzinnen met bepaling van den tijd in antwoord op de vraag: wanneer? over de volgende woorden: lente, zomer, herfst, winter, zon, maan, regen, sneeuw. B. v. De lente begint den 21sten Maart.

Maak voorstellen met bepaling van den tijdduur in antwoord op de vraag: hoe lang? over de woorden: Het paard leeft ongeveer —. De roos bloeit —. Eik oud worden. School duren. Sommige dieren slapen. Langste dag duren. Winter duren. Dieren vasten. Kameel drinken.

Maak 12 voorstellen over hetgeen gij dagelijks van 's morgens tot 's avonds doet, met onderscheidene bepalingen van den tijd. B. v.: In den zomer sta ik 's morgens om 6 uur op enz.

Zevende les.

Bepaling van de hoedanigheid eener werking.

Voorbeelden.

Een goed kind gehoorzaamt met vrengde. De onderwijzer vermaant de leerlingen met ernst. De handwerksman reist te voet. De christen draagt geduldig zijn lijden. De rechter straft niet willekeurig. Deze man keert onverrichter zake terug. De dief is ijlings weggelopen. De haver wordt met de zicht afgesneden. Ik schrijf met de pen. De varkens worden met het mes gedood. De visschen worden met den hengel gevangen. De jongen spreekt stamelend. Hij ziet mij smeekend aan. Hij spreekt overtuigend. Hij komt geloopt.

Beschouwing van de voorbeelden.

Eene werking kan op verschillende wijzen geschieden of volbragt worden. De bepaling *hoe*, en ook de opgave van het *werktuig*, waarmede eene werking volbragt wordt, noemt men bepalingen van de *hoedanigheid* eener werking.

Deze bepalingen worden uitgedrukt: 1. door zelfstandige naamwoorden met of zonder voorzetsels; b. v.: de man werkt met *vlijt*; hij keert *onverrichter zake* terug; 2. door bijvoegelijke naamwoorden, welke dan *bijwoorden van hoedanigheid* genoemd worden; b. v.: de meester behandelt zijne leerlingen *liefderijk*; 3. door werkwoorden, welke dan eveneens de betekenis van bijwoorden verkrijgen; b. v.: het kind komt *aangesprongen*.

Vorzetsels, welke bij de bepalingen van de hoedanigheid voorkomen, zijn: *met*, *zonder*, *in*, *aan*, *op*, *naar* enz.

Onder de bepalingen der hoedanigheid rangschikken wij hier ook de bepalingen van de grootte en de maat eener werking; b. v. ik verwonder mij *zeer* over die gebeurtenis; hij beweegt zich *naauwelyks*.

Op-

Opgaven ter oefening.

Maak volzinnen met bepaling van de hoedanigheid der werking over de woorden: eten, drinken, teekenen, loopen, spelen, hoesten, schrijven, lezen, slapen, leeren, zich aankleeden.

Even eens over 12 verschillende natuurverschijnselen; b. v.: over regen, donder enz.

Maak voorstellen met bepalingen der hoedanigheid over 10 onderwerpen uit de Vaderlandsche geschiedenis; b. v.: Balthazar Gerards doodde Prins Willem met een pistool.

Achtste les.

Bepaling van den grond bij eene werking.

Voorbeelden.

1. Het ijs smelt door de warmte. De dampen stijgen door hunne ligtheid in de hoogte. Het dennenhout is van wege zijne buigzaamheid zeer nuttig.

2. Het goede kind gehoorzaamt uit liefde. De eierzuchtige verdraagt eershalve menige onaangenaamheid.

3. Men kent den vogel aan zijne vederen. Wij kennen God uit zijne werken. Naar zijne kleeding houd ik dezen man voor een' officier. Naar zijne spraak is hij een Franschman.

4. Ik reis voor mijn vermaak. De leerling leest tot oefening. Het goede kind bidt voor zijne zieke moeder. Hij neemt de wapens op voor de bevrijding des vaderlands.

Beschouwing van de voorbeelden.

De werking van een ding, b. v. van het ijs, wordt dikwijls door een ander ding, b. v. de warmte, veroorzaakt of te voorschijn gebracht. Bij de uitdrukking eener gedachte is het dikwijls noodzakelijk, ook dit andere ding op te geven.

De opgave van zoodanig ding, dat de oorzaak eener werking is, noemt men de bepaling van den grond.

Men kan bij de bepaling van den grond opmerken:

1.

1. zaakgrond (oorzaak in engeren zin), 2. beweeggrond, 3. kengrund.

1. *Zaakgrond* of *oorzaak* is de zaak, die iets anders te voorschijn brengt, en wel als een uitwerksel, dat uit den aard of de natuur dier eerste zaak zelve volgen moet. B. v.: het smelten van het ijs is een natuurlijk *uitwerksel* van de warmte, als *oorzaak*, in het voorstel: *het ijs smelt door de warmte*.

2. *Beweeggrond* noemt men datgene, wat eenen persoon, namelijk een redelijk wezen, opwekt of aandrijft, om iets te willen. B. v.: de *liefde* is de *beweeggrond* van het *gehoorzamen* des kinds in het voorstel: *het goede kind gehoorzaamt uit liefde*.

3. *Kengrund* noemt men datgene, wat een' persoon aanleiding geeft of bepaalt, om een zeker oordeel over eenen persoon of eene zaak te vellen. B. v. in het voorstel: *naar zijne spraak* is hij een Franschman, is de *spraak*, die ik van zeker' persoon hoor, voor mij de *kengrund*, om hem voor een' Franschman te houden.

4. *Hetgene* men bereiken wil, noemt men *oogmerk*. Datgene, *waardoor* men iets bereiken wil, noemt men *middel*. Het oogmerk behoort mede tot de bepalingen van den grond; men zoude het ook den verwijderden beweeggrond kunnen noemen; b. v.: hij neemt de wapens op *voor de beëindiging des vaderlands*. Het middel, waarvan men zich bij het bereiken van zijn oogmerk bedient, wordt als zaakgrond of oorzaak aangemerkt; b. v.: hij sterft *aan vergift* (*).

De bepalingen van den grond worden meestal door zelfstandige naamwoorden met onderscheidene voorzetsels uitgedrukt.

Tot den zaakgrond of de oorzaak rekent men ook
wel

(*) Het middel, *waardoor* iets bewerkt wordt, moet wel onderscheiden worden van het werktuig, *waarmede* iets verrigt wordt. Het laatste behoort, zoo als vroeger gezegd is (zie les 7), onder de bepalingen van de *hoedanigheid*.

wel de stof, waarnit iets gemaakt wordt of zijn aanwezigheid ontvangt; b. v.: men maakt suiker uit beetswortels; de tichelsteenen worden van klei gebakken; het papier wordt uit linnen lompen vervaardigd.

Opgaven ter oefening.

Maak 10 volzinnen over zaken of gebeurtenissen, die in het huiselijk leven kunnen voorkomen, met bepalingen van den grond, en gebruik daarbij eenige verschillende voorzetsels; b. v.: uit, door, van, aan, volgens enz. B. v.: De meid heeft uit onvoorzigtigheid een glas gebroken.

Maak voorstellen uit de volgende woorden, en bepaal het gezegde, door eene oorzaak op te geven: IJzer roesten. Planten verfrischt worden. Lucht gezuivèrd worden. Molen draaijen. Zieke niet slapen kunnen. Kind zich ziek maken. Steen zinken. Hout drijven. — B. v.: Het ijzer roest door de vochtigheid der lucht.

Maak volzinnen over de volgende personen, en bepaal het gezegde door eenen beweeggrond: Kain, Abraham, Jakob, Jozef, David, Jezus, Herodes, de Pharizeën, de Batavieren, Prins Willem, Jan Nieuwenhuizen, Napoleon. — B. v.: Kain doodde zijnen broeder Abel uit nijd.

Maak uit de volgende woorden voorstellen, en bepaal het gezegde door eenen kengrond:

Bloem kennen. Mensch kennen. Tevreden zijn. Geregend hebben. Oud zijn. — B. v.: De bloem kent men aan haren geur. Volgens zijn uitzigt moet deze man reeds oud zijn.

Geef de onderscheidene soorten van grond op, welke in de volgende voorstellen voorkomen:

Pieter begeeft zich naar eene rivier. Door onvoorzigtigheid valt hij in het water. Een voorbijganger ontdekt het levensgevaar van den jongen uit diens angstgeschreeuw. Volgens zijne kleeding moet die voorbijganger een boer zijn. Ten behoeve des jongens springt hij in het water. Hij redt den jongen uit menschenliefde. De geredde jongen is bleek van schrik. De man brengt den

den jongen uit voorzorg naar huis. De vader ontdekt uit de natte kleederen het voorgevallen ongeluk. Hij wil den man uit erkentelijkheid eene belooning geven. De man wil dezelve uit belangeloosheid niet aannemen. De moeder laat uit bezorgdheid eenen geneesheer halen. (De geneesheer ontwaart uit den polsslug den toestand des jongens.) Dit voorval zal, naar het zeggen des geneesheers, geene nadeelige gevolgen hebben. De jongen wordt op raad des geneesheers naar bed gebracht. De jongen wordt door den slaap weder van zijnen schrik hersteld. De jongen wordt door dit voorval voorzigtiger.

Negende les.

Onderscheidene bepalingen bij eene werking.

De landkaart hangt ginds aan den muur. Uw pennemes ligt hier op de tafel. De school begint morgen om 9 uur. — De zwaluwen trekken in den herfst naar warmere streken. De menschen gaan 's zondags naar de kerk. — De kinderen zingen verheugd bij het uitgaan der school. De leerlingen moeten in de school onder het onderwijs met opmerkzaamheid naar den meester luisteren. In vele streken is dezen zomer door hagelslag dikwijls groote schade aangerigt. — Een slechte jongen heeft voor eenige dagen op den weg naar de school eenen hond uit moedwil zeer wreedaardig mishandeld.

Beschouwing van de voorbeelden.

Men kan een gezegde op verschillende wijzen nader bepalen.

Deze bepalingen kunnen van *dezelfde*, doch ook van *onderscheidene* soort zijn. Een voorbeeld voor het eerste geval ziet men in: Jezus werd te *Bethlehem in eenen stal* geboren, en voor het tweede geval in: *des winters* dorscht men het koren *in de sokken*.

Bepalingen van *dezelfde* soort zijn: plaats en plaats, tijd en tijd, hoedanigheid en hoedanigheid, grond en grond. — Bepalingen van *onderscheidene* soort zijn: plaats en tijd, tijd en hoedanigheid, plaats en hoedanigheid, tijd en grond, plaats, tijd en hoedanigheid, plaats, tijd en grond enz.

Op-

Opgaven ter oefening.

Toon in de bovenstaande voorbeelden aan, welke bepalingen er in voorkomen.

Maak voorstellen over de volgende personen, en stel bij ieder derzelve twee bepalingen van onderscheidene soort: Vleeschhouwer. Bakker. Groentevrouw. Melkmeisje. Landman. Smid. Schipper. Molenaar.— B. v.: De smid neemt het gloeiende ijzer met eene tang uit het vuur.

Maak 10 volzinnen uit de Bijbelsche geschiedenis met ten minste twee bepalingen van dezelfde soort. — B. v.: De Israëlieten ontvingen hunne wetten in Arabië bij den berg Sinaï.

Tiende les.

Verbinding van de onderscheidene leden van het uitgebreid enkelvoudige voorstel.

Voorbeelden.

De hond blaft. De waakzame hond blaft. De waakzame hond des bleekers blaft. Het kind schrijft. Het vlijtige kind schrijft. Het vlijtige kind uit het weeshuis schrijft. Het kind schrijft eenen brief. Het kind schrijft zijnen neef in de stad eenen langen brief. — De hond blaft 's avonds. De hond blaft voor het huis. De hond blaft hevig. De hond blaft op het zien van den bedelaar. De zorgvuldige moeder kookt het zieke kind op den laten avond de door den geneesheer voorgeschrevene spijsje. De vlijtige zoon des timmermans schrijft des morgens voor schooltijd ten huize zijns vaders aan zijnen oom in de stad eene welmeenende gelukwensching voor diens verjaring.

Beschouwing van de voorbeelden.

In ieder voorstel of volzin kan men onderscheiden: 1. het onderwerp, 2. het gezegde. Onderwerp en gezegde zijn daarom de hoofdleden des voorstels.

Het onderwerp is altijd een ding, dat is, een per-
soon

soon of eene zaak. Ieder ding kan nader bepaald worden. De nadere bepaling van een ding noemt men bijvoeging (*).

Het gezegde drukt meestal eene *werking* of *eigenschap* uit. Vele dier gezegden kan men zich niet voorstellen, zonder er een ding in zijne gedachten bij te voegen, waarop dat gezegde eene naauwe betrekking heeft. Dat gezegde moet dan door een ding aangevuld of volledig gemaakt worden; b. v.: het kind schrijft *eenen brief*.

Het ding, waardoor zulk een gezegde volledig gemaakt wordt, noemt men aanvulling of voorwerp.

Deze aanvulling is altijd een ding, en kan dus ook door eene bijvoeging nader bepaald worden; b. v.: het kind schrijft *eenen langen brief*. Hierbij moet men wel onderscheid maken tusschen de persoonlijke aanvulling op de vraag: *aan wien?* of *voor wien?* en de zakelijke aanvulling op de vraag: *wien* of *wat?* b. v. in het voorstel: het kind schrijft *zijnem oom eenen brief*.

Het gezegde kan nader bepaald worden door de opgave van de plaats, den tijd, de hoedanigheid en den grond. Deze bepalingen stellen veelal dingen voor. Zij kunnen dan ook weder door bijvoegingen naauwkeuriger bepaald worden; b. v.: de boer gaat bij den opgang *der zon* naar zijn land.

Bijvoeging, aanvulling of voorwerp en bepaling zijn ook leden van het voorstel. Zij komen echter niet in ieder voorstel, maar slechts in *uitgebreid* enkelvoudige voorstellen voor.

Wij zullen ze daarom *nevenleden* of *ondergeschikte leden* van het voorstel of den volzin noemen.

Men

(*) Wanneer het onderwerp ook al geen werkelijk ding is, moet men het zich toch altijd als een ding voorstellen. B. v.: *Berispen* is geene kunst. *Beter maken* is moeijelijk. *Volmaking* is ons doel.

Men onderscheidt dus in het geheel vijf leden in het voorstel, namelijk: 1. onderwerp, 2. gezegde, 3. bijvoeging, 4. aanvulling of voorwerp, 5 bepaling.

Het *gezegde* staat altijd in verband met- of behoort bij een onderwerp.

De *bijvoeging* behoort altijd bij een *ding*, hetwelk of een onderwerp, of een gezegde, of eene aanvulling, of eene bepaling der werking, of ook eene andere bijvoeging kan zijn.

De *aanvullingen* of *voorwerpen* en de *bepalingen* staan altijd in betrekking met een werkwoord of bijvoegelijk naamwoord, dat als gezegde voorkomt.

De nevenleden van het voorstel kunnen dikwijls bij herhaling in hetzelfde voorkomen. Daaruit ontstaat een enkelvoudig voorstel, dat uit menigvuldige, soms gelijksoortige, leden is zamensteld. Herhaling van al te veel nevenleden van dezelfde soort mag er echter niet plaats hebben; dewijl daardoor de uitdrukking van een oordeel of eene gedachte slepend en overladden, en de algemeene verstaanbaarheid moeilijk gemaakt wordt.

Opgaven ter oefening.

Wijs de onderscheidene leden des voorstels in de bovenstaande voorbeelden aan.

<i>B. v.:</i> Het kind.	. . .	Onderwerp.
<i>schrijft</i>	. . . .	gezegde.
<i>zijn</i>	. . . .	bijvoeging.
<i>neef</i>	. . . .	pers. aanvull. of voorwerp.
<i>in de stad</i>	. . . .	bijvoeging.
<i>des morgens</i>	. . . .	bepaling van tijd.
<i>eenen langen</i>	. . . .	bijvoeging.
<i>brief</i>	. . . .	zakel. aanvull. of voorwerp.

Tracht de volgende volzinnen door het bijvoegen van onderscheidene nevenleden meer uitgebreid te maken:

Hendrik schrijft. Johanna breidt. De moeder naait. De smid smeedt. Een dief heeft gestolen. Een huis is afgebrand. Mijn vriend is gestorven. Een glas is gebroken.

Wijs

Wijs aan, door die uitgebreide voorstellen te ontleden, welke nevenleden gij er bijgevoegd hebt.

Maak 10 voorstellen met onderscheidene nevenleden over onderwerpen uit de Natuurlijke historie, en wijs de onderscheidene leden aan.

Maak 10 voorstellen met onderscheidene nevenleden over onderwerpen uit de Aardrijkskunde uwer provincie, en ontleed die door u gemaakte voorstellen.

Elfde les.

Over de schikking der woorden in het uitgebreid enkelvoudige voorstel.

De neven- of ondergeschikte leden des enkelvoudigen voorstels volgen in eene zekere orde op elkander. Men onderscheidt bij deze leden:

1. de woordschikking der *bijvoëging*.
2. de woordschikking der *aantulling* en der *bepaling*.

De bijvoëging staat *voor* het zelfstandig naamwoord, wanneer zij door een bijvoëgelijk naamwoord of voor-naamwoord wordt uitgedrukt. De bijvoëging staat *achter* het zelfstandig naamwoord, wanneer zij door een zelfstandig naamwoord uitgedrukt wordt; b. v.: het *vaderlijke* huis, het huis *des vaders*, de boom *voor mijn huis*.

Deze schikking der woorden is de *regte* of *gewone* woordschikking der bijvoëging.

In enkele gevallen, en dan, wanneer men aan het bijvoëgelijke naamwoord meer gewigt wil geven, plaatst men het laatste ook wel achter het zelfstandig naamwoord en sluit het, in een geschreven voorstel, tusschen twee scheidteekens in; b. v.: het huis, *het vaderlijke*, is mij dierbaar; wij plukken bloemen, *roode en gele*; wij bewonderen Alexander, *den teelgeliefden*. — Wanneer een zelfstandig naamwoord als bijvoëging voorkomt, kan het slechts dan *voor* het an-

dere zelfstandige naamwoord geplaatst worden, wanneer het verbogen gebruikt wordt en een' eigenaar of bezitter (in den 2den naamval) voorstelt; b. v. in plaats van: het hart *des menschen* is ondoorgrondelijk, en: de vermaning *des vaders* is liefderijk, kan men ook zeggen: *des menschen* hart is ondoorgrondelijk, en: *des vaders* vermaning is liefderijk.

Deze beide laatst aangeduide woordschikkingen noemt men de *omgekeerde* woordschikking der bijvoeging.

Wanneer men op de aanvulling of op sommige bepalingen de opmerkzaamheid wil vestigen, zoo stelt men dezelve in het begin van het voorstel; b. v.: *den schuldige* klopt het hart; *eenen luijen dienstknecht* wil niemand in zijne dienst hebben; *morgen* gaat hij uit de stad. Soms plaatst men om dezelfde reden de bepaling ook wel eens geheel op het einde van het voorstel; b. v.: hij heeft zijne taak afgewerkt *met nauwkeurigheid*.

Deze woordschikking wordt de *omgekeerde* woordschikking van de aanvulling en bepaling genoemd.

Opgaven ter oefening.

Breng de voorbeelden van blaz. 18 in de omgekeerde woordschikking.

Beproef eens, of gij de voorbeelden van bladz. 20 en 24 ook in de omgekeerde woordschikking kunt plaatsen.

Maak volzinnen over onderwerpen uit de dagelijksche zamenleving, waarin de bijvoeging in de omgekeerde woordschikking wordt gebruikt.

Maak 8 voorstellen over onderwerpen uit de Vaderl. geschiedenis, met bepalingen van tijd, plaats en hoedanigheid, en zet deze op de regte plaats, volgens de gewone woordschikking.

Nu nog eens in de omgekeerde woordschikking.

Maak 5 volzinnen uit de Bijbelsche geschiedenis in de omgekeerde woordschikking, en begin die voorstellen met eene bepaling van den grond.

Her-

Herhalingsles,

waarin de behandelde zaken van de Tweede Afdeeling voorkomen.

1. Bepaling der dingen of bijvoeging.
2. Aanvulling of voorwerp bij werkwoorden en bijvoegelijke naamwoorden.
3. Persoonlijke en zakelijke aanvulling of voorwerp.
4. Lijdende en wederkeerige vorm der werkwoorden.
5. Bepaling van de plaats eener werking.
6. Bepaling van den tijd eener werking.
7. Bepaling van de hoedanigheid eener werking.
8. Bepaling van den grond eener werking.
9. Onderscheidene bepalingen bij eene werking.
10. Verhinding van de onderscheidene leden in het uitgebreid enkelvoudige voorstel.
11. Woordschikking in het uitgebreid enkelvoudige voorstel.

Voorbeelden ter ontleding.

1. *De godvruchtige mensch gehoorzaamt Gods bevelen. — Niet altijd heeft de godvruchtige mensch ook den meesten aardschen voorspoed.*
- X 2. *Abraham was God gehoorzaam, Jozef bleef God gehoorzaam. De verloren zoon kreeg berouw over zijne zonden.*
- X 3. *God gaf den Israëlieten het manna tot voedsel. Eenige dieren veroorzaken den mensch veel schade. Jozef legde Pharao twee droomen uit. Absalom berokkende zijn vader veel verdriet.*
- X 4. *De zon beweegt zich niet om de aarde. De uurwijzer van een uurwerk beweegt zich langzaam. De aarde wordt door de zon verlicht. Het vleesch van vele dieren wordt tot spijze gebruikt.*
- X 5. *De Batavieren kwamen uit Duitschland van de rivier de Eder. In den slag van Waterloo kreeg de prins van Oranje een kogel in den schouder.*
- X 6. *Op zijn 12de jaar ging Jezus met zijne moeder op het paaschfeest naar den tempel. Op den derden dag*

na

na Jezus dood, des zondags morgens zeer vroeg, ging Maria Magdalena naar het graf van Jezus. Bij het droogworden der aarde, na den zondvloed, raakte de ark vast op het gebergte Arrarat.

7. De Israëlieten werden door God op eene wonderdadige wijze met manna gespijzigt. De inwoners van Naarden werden door de onmenschte Spanjaarden onbarmhartig in eene kerk om het leven gebragt. Jezus leed met gelatenheid. De Batavieren begaven zich met al hunne bezittingen op hautvloten naar deze landen.

8. Uit hoofde van zijne bijzondere godsvrucht werd Abraham de vriend van God genaamd. Uit liefde tot God zondigde Jozef niet. Door eene ster wisten de Oostersche wijzen de plaats van Jezus geboorte. De Israëlieten werden door God gestraft om hunne afgoderij.

9. Uit haat verkochten de broeders den onschuldigen Jozef aan Midianietische kooplieden. De eerste menschen leefden gelukkig in het paradijs, in Gods nabijheid. Om hunne dapperheid waren de Batavieren bij de Romeinen in hooge achting. Zes uren lang leed Jezus aan het kruis geduldig de hevigste smarten.

Voorbeeld.

Uit haat	Bepal. van den grond.
verkochten	gezegde.
de broeders	onderwerp.
den onschuldigen	bijvoeging.
Jozef	aanvulling (zakel.).
aan Midianietische	bijvoeging.
kooplieden	aanvulling (persoonl.).

DERDE AFDEELING.

HET ZAMENGETROKKENE OF VEELVOUDIGE VOORSTEL
 OF DE ZAMENGETROKKENE OF VEELVOU-
 DIGE VOLZIN.

Eerste les.

*Over het samengetrokkene of veelvoudige voorstel
 in het algemeen.*

Voorbeelden.

De hond *bijt* en de hond *blaft*. = De hond *bijt* en *blaft*.
 De zon *verlicht* en de zon *verwarmt*. = De zon *verlicht* niet
 alleen, maar *verwarmt* ook. De roos is niet slechts *schoon*,
 maar ook *welriekend*. - De *melk* en de *olie* zijn vloeistoffen.
 Niet slechts de *lucht*, maar ook het water is doorschijnend. -
 De mensch kan *denken* en *spreken*. Hendrik heeft zijnen
 broeder niet slechts *gescholden*, maar ook *geslagen*. - De
 peunen der *zwanen* en *ganzen* dienen tot schrijven. Niet
 slechts de *groene*, maar ook de *blauwe* kleur is den oogen
 aangenaam. De vruchten *in den tuin* en *op het veld* zijn
 reeds ingezameld. - Het paard eet *haver* en *gras*. De plan-
 ten hebben niet alleen *regen*, maar ook *zonneshijn* noodig.
 Het paard dient niet slechts tot *rijden*, maar ook tot *trek-*
ken en *lastdragen*. - De vlijtige landman arbeidt *vroeg* en
laat. Men moet *voor* en *na* het eten bidden. Een glas kan
 door *hitte* en *koude* springen. De honden worden om hunne
trouw en *leerzaamheid* zeer geschat.

Beschouwing van de voorbeelden.

Men kan van één onderwerp iets verschillends zeg-
 gen; b. v.: de timmerman *zaagt* en *schaaft*. In
 dit geval hebben twee of meer gezegden op een ge-
 meenschappelijk onderwerp betrekking.

Men

Men kan van twee of meer onderwerpen hetzelfde zeggen; b. v.: *de jongens en de meisjes* spelen. In dit geval heeft één gezegde betrekking op twee of meer verschillende onderwerpen. — Even zoo kunnen onderscheidene bijvoegingen betrekking hebben op hetzelfde zelfstandig naamwoord, gelijk mede onderscheidene aanvullingen of gelijksoortige bepalingen op een gemeenschappelijk werkwoord of bijvoegelijk naamwoord; b. v.: hij houdt veel van *nuttige en aangename* boeken; de zon geeft ons *licht en warmte*; in *Groningen en Friesland* wordt veel rundvee gevonden.

In het algemeen kan men dus verschillende gelijksoortige leden des voorstels met een ander gemeenschappelijk lid verbinden.

De gelijksoortige leden des voorstels, welke met een ander, gemeenschappelijk lid in betrekking staan, worden door eene bijzondere soort van vormwoorden, die men *voegwoorden* noemt, met elkander verbonden. **x** Een voorstel, in hetwelk gelijksoortige leden door voegwoorden verbonden worden, om met een ander, gemeenschappelijk lid in betrekking te staan, wordt een samengetrokken of veelvoudig voorstel genoemd.)

Aanmerking. De gelijksoortige leden des voorstels moeten ook eenen gelijken woordvorm hebben. Een *bijgevoegd* bijvoegelijk naamwoord en een *bijgevoegd* zelfstandig naamwoord zijn niet gelijksoortig, maar wel gelijknamig. Daarom is het volgende voorstel een uitgebreid enkelvoudig- en niet een samengetrokken voorstel: de *brave zoon des timmermans* heeft den *ouden grijsaard uit de buurt* eene aalmoes gegeven. — Zoo ook zijn bepalingen van tijd en plaats enz. niet gelijksoortig; kunnen daarom ook niet door voegwoorden met elkander verbonden worden, en geven dan ook geene aanleiding, om een voorstel voor een samengetrokken voorstel te houden. Ook niet twee tijdsbepalingen, waarvan de eene tot nadere bepaling der andere dient; b. v.: hij is *heden morgen te 6 ure* vertrokken.

Opgaven ter oefening.

Schrijf 8 samengetrokkene volzinnen over handwerkslieden en kunstenaars, in welke twee gezegden op onderscheidene wijzen met elkander verbonden zijn. — B. v.: De smid hamert en vijlt. De timmerman zaagt niet alleen, maar schaaft ook.

Schrijf 8 samengetrokkene voorstellen over dieren, waarin twee onderwerpen betrekking hebben op een gezegde. — B. v.: De zenden en ganzen zwemmen.

Maak 8 samengetrokkene volzinnen over planten, waarin 2 bijvoegingen betrekking hebben op één zelfstandig naamwoord. — B. v.: De aardappelen zijn een voedsel voor menschen en dieren.

Maak 8 samengetrokkene voorstellen over personen uit de Vaderlandsche geschiedenis met twee gelijksoortige aanvullingen. — B. v.: Jan van der Heiden vond de stadslantarens en de slangbrandspuiten uit.

Zoek 8 samengetrokkene voorstellen over delfstoffen met twee gelijksoortige bepalingen. — B. v.: Het zout wordt niet slechts in bronnen, maar ook in bergen gevonden.

Tweede les.

Over de wijze der verbinding van gelijksoortige leden in het samengetrokkend voorstel.

Voorbeelden.

1. De zon verlicht en verwarmt. De kikvorschen, alsmede de meeste insekten slapen des winters. Niet slechts de woudboomen, maar ook de tuihooimen geven hout voor schrijnwerkers arbeid. De pennen zoo wel der ganzen, als der zwanen worden tot schrijven gebruikt. Men moet niet slechts zijne vrienden, maar ook zijne vijanden liefhebben. Niet alleen de tortelduiven, maar ook de houtduiven behooren tot de trekvogels. De visschen worden deels met den hengel, deels met netten gevangen.

2. De maan verlicht, doch geeft geene warmte. De kreeft is noch een visch, noch een tweeslachtig dier, maar een insect.

sekt. Niet het groene, maar het dorre hout brandt ligt. Vele, *echter* niet alle vogels verlaten ons in den herfst. De eik is een groote boom, draagt *evenwel* kleine vruchten.

3. Ieder bedrog, *gevolgelyk* ook het vervalschen der koopwaren, is zonde. Ieder schepsel, *dus* ook de worm in het stof der aarde, verheugt zich in zijn aanzijn. God weet alles, *alzo* ook de geheimste gedachten der menschen.

Beschouwing van de voorbeelden.

Twee leden van een voorstel, die met een ander, gemeenschappelyk lid in betrekking staan, kunnen op onderscheidene wyzen met elkander verbonden worden. Zij kunnen namelyk verbonden worden of als *bijeen-gevoegde* of *te zamengestelde*, — of als *tegen over elkander gestelde* leden van een voorstel, — of ook zoodanig, dat het eene lid *de oorzaak* of *den grond* van het andere uitdrukt.

Deze drie onderscheidene soorten van verbinding worden door verschillende soorten van voegwoorden aangeduid.

De voegwoorden, welke twee leden met elkander verbinden, om die met een gemeenschappelyk lid in betrekking te brengen, verdeelt men in de volgende:

1. *te samenstellende voegwoorden*: en, ook, alsmede, buitendien, bovendien, daarenboven, niet slechts.... maar ook, niet alleen.... maar ook, zoo wel.... als, noch.... noch, deels.... deels, eerstelyk.... dan.... verder — eindelijk, mitsgaders, benevens, namelyk enz.

2. *tegenstellende voegwoorden*: niet.... maar, of.... of, doch, maar, echter, daarentegen, nochtans, *evenwel*, intusschen, behalve, uitgezonderd enz.

3. *grond of oorzaak aanduidende voegwoorden*: daarom, deswege, derhalve, alzo, gevolgelyk, diensvolgens, want enz.

Het hangt van den spreker af, welke dingen, eigenschappen en werkzaamheden hij met elkander samenstellend of tegenover elkander stellend ver. bden wil; doch

doch hetgeen met elkander op die wijzen verbonden zal worden, moet, naar deszelfs inhoud, toch ook in een of ander opzigt bij elkander passen.

Bij de leden des zamengetrokkenen volzins, welke door grond- of oorzaak aanduidende voegwoorden verbonden zijn, beteekent het eene lid een' grond of eene oorzaak van het andere.

De verbondene leden des zamengetrokkenen volzins of voorstels worden altijd door een scheidteeken (,) van elkander gescheiden, wanneer zij niet door de voegwoorden *en* en *of* verbonden zijn.

Opgaven ter oefening.

Maak 10 zamengetrokkene volzinnen over voorwerpen uit het delfstoffelijk rijk, waarin sommige leden verbonden worden door zamenstellende voegwoorden.

Nu ook over voorwerpen uit het plantenrijk.

Nu 10 volzinnen over voorwerpen uit het dierenrijk, met tegenstellende voegwoorden tusschen de verbondene leden.

Nu 10 volzinnen, met oorzaak aanduidende voegwoorden tusschen de verbondene leden, over huismeubelen, werktuigen, kleedingstukken enz.

Derde les.

Over de woordschikking van het zamengetrokkene voorstel.

Voorbeelden.

De lediggang is niet slechts voor het *ligchaam*, maar ook voor de *ziel* nadeelig. Niet slechts voor het *ligchaam*, maar ook voor de *ziel* is de lediggang nadeelig. Niet slechts voor het *ligchaam* is de lediggang nadeelig, maar ook voor de *ziel*. Zoowel voor het *ligchaam*, als voor de *ziel* is de lediggang nadeelig.

Rijkdom noch armoede beveiligen ons voor den dood. - Voor den dood beveiligt ons noch rijkdom, noch armoede. - Noch rijkdom beveiligt ons voor den dood, noch armoede.

Be-

Beschouwing van de voorbeelden.

De leden des samengetrokkenen voorstels, welke door voegwoorden verbonden zijn, hebben altijd betrekking op een gemeenschappelijk lid. De verbondene leden kunnen het gemeenschappelijk lid: 1. of alle *voorasgaan*, b. v.: de *zon* en de *maan* geven licht; 2. of alle *achter* hetzelfde staan, b. v.: licht geeft niet alleen de *zon*, maar ook de *maan*; 3. of zij kunnen deels *vóór*, deels *achter* hetzelfde geplaatst worden, b. v.: niet slechts de *zon* geeft licht, maar ook de *maan*.

Wanneer twee verbondene onderwerpen voor het gezegde staan, zoo heeft het gezegde doorgaans den buigingsuitgang van het meervoud; b. v. Jan en Hendrik *gaan* naar school. — Staan de beide verbondene onderwerpen achter het gezegde, dan wordt dit gezegde soms in het meervoud, soms in het enkelvoud gebezigd; b. v.: licht *geven* de zon en de maan; — licht *geeft* de zon, alsmede de maan. — Wanneer een der verbondene onderwerpen voor het gezegde en het andere er achter staat, dan heeft het gezegde gewoonlijk den buigingsuitgang van het enkelvoud; b. v.: de zon *geeft* licht, alsmede de maan.

Opgaven ter oefening.

Druk de voorbeelden, die op bl. 39 in de eerste les voorkomen, eens op eene verschillende wijze uit, en maak daarbij gebruik van verschillende voegwoorden.

Zoo ook de voorbeelden op bl. 41 van de tweede les.

Aanmerking. Bij deze bearbeiding kan men den leerlingen ook opgeven, om van verschillende tijden en wijzen der werkwoorden gebruik te maken; b. v.: geblafst heeft de hond, maar niet gebeten; — niet slechts geblafst, maar ook gebeten heeft de hond; — blaffen niet alleen, maar ook bijten kan de hond, enz.

Vierde les.

Zamengetrokkene voorstellen met onderscheidene soorten van verbondene leden.

Voorbeelden.

1. Niet alleen *zure* en *zoute*, maar ook *vette* en *olieachtige* spijsen *lossen* het koper op en *veroorzaken* daardoor een gevaarlijk vergift. De melk, zoowel der *schapen* als der *koeyen*, wordt deels versch *gedronken*, deels tot *boter* en *kaas* *verarbeid*, deels tot toebereiding van *koffij* en andere *dranken* gebruikt. 2. De wol wordt den schapen jaarlijks een- of tweemaal afgeschoren, dan *gewasschen* en gereinigd, *daarna* gekamd en naar hare *sjnheid* van elkander *gescheiden*, en *eindelyk* deels tot garen gesponnen, deels tot vilt en hoeden *verarbeid*, deels tot andere kledingstukken op onderscheidene wijzen gebruikt.

Beschouwing van de voorbeelden.

In een zamengetrokken voorstel kunnen onderscheidene soorten van verbondene leden voorkomen. Slechts gelijkwoortige leden, welke op een gemeenschappelijk lid betrekking hebben, mogen met elkander verbonden worden.

Wanneer meer dan twee leden op een gemeenschappelijk lid betrekking hebben, zoo verbindt men gewoonlijk de twee laatste door het voegwoord *en*; de overige worden of slechts door scheidteekens van elkander gescheiden, of door andere voegwoorden met elkander verbonden, waarbij dan bovendien ook nog het scheidteeken gebruikt wordt.

Opgaven ter oefening.

Maak zamengetrokkene voorstellen, met onderscheidene soorten van verbondene leden, over de volgende onderwerpen:

1. Gebruik van het meel, 2. van het wáter, 3. van de planten, 4. van het goud, 5. van het glas, 6. van het vuur. (Zie de bovenstaande voorbeelden).

Maak

Maak 6 voorstellen, als boven, over 6 personen uit de Vaderlandsche geschiedenis. — B. v.: De stadhouder Frederik Hendrik heeft zich niet alleen door zijne dapperheid en krijgskunde, maar ook door zijne minzaamheid en zijne edelaardige denkwijze bij vriend en vijand roem en achting verworven.

Zoo ook 6 voorstellen, als boven, over 6 personen uit de Bijbelsche geschiedenis. — B. v.: De wijze en prachtlievende Salomo heeft ons in zijn gedrag zoowel een voorbeeld van waarschuwing, als van navolging nagelaten.

Herhalingsles,

waarin de behandelde zaken van de Derde Afdeeling voorkomen.

1. Het samengetrokkene of veelvoudige voorstel (volzin) in het algemeen.
2. De verbinding der gelijksoortige leden in het samengetrokkene voorstel.
3. De woordschikking in het samengetrokkene voorstel.
4. Onderscheidene soorten van verboudeue gelijksoortige leden in het samengetrokkene voorstel.

Voorbeelden ter ontleding.

1. *Salomó's wijsheid en godsvrucht bleken in al zijn doen. — Vele Pharizeën waren trotsch en hoovaardig, en verachtten geringe menschen. — De wedergekeerde Joden herbouwden niet alleen de stad Jeruzalem, maar ook den tempel. — De ijverige Paulus werd vervolgd door Joden en Heidenen.*

2. *Abraham en Loth scheidden van elkander in vrede. Noch Mozes, noch Aäron mochten in Kanaän komen. Niet de bakker, maar de schenker werd onschuldig bevonden. Een koning is evenmin voor tegenspoed beveiligd, als de geringste dagloner. Paulus was ijverig en vurig, en deswege zeer geschikt voor Apostel.*

X 3. *Niet alleen in Egypte kwam in Jozefs tijd hongersnood, maar ook in Kanaän. God is niet alleen liefderijk, maar ook regtvaardig.*

4. Niet alleen door oorlogen, verre togten en groote ondernemingen van volken en vorsten zijn er groote veranderingen tot stand gekomen in de levenswijze, zeden en lotgevallen der menschen, maar ook door de eene of andere uitvinding van eenen stillen en tot dus ver onbekenden burger.

De olijven, van eene donkergroene kleur en met eene steenharde kern, dienden zoowel in Palestina, als in andere Oostersche landen, ingemaakt, tot eene welsmakende spijs of, uitgeperst, tot eene voortreffelijke olie.

5. Elia en Eliza waren zeer ijverig. De walvisch en de zeehond zijn zwemmende zoogdieren. De menschen ondervinden meer goed, dan kwaad in dit leven. De braafste menschen zijn de gelukkigste in voorspoed en de gelatenste in tegenspoed.

Voorbeeld.

De olijven	Onderwerp.
van eene donkergroene	bijvoeging.
kleur	bijvoeging.
en	voegw.
met eene steenharde	bijvoeging.
kern	bijvoeging.
dienden	gezegde.
zoowel	voegw.
in Palestina	hep. van plaats.
als	voegw.
in andere	bijvoeging.
Oostersche	bijvoeging.
landen	hep. v. plaats.
ingemaakt	bijvoeging.
tot eene welsmakende	bijvoeging.
spijs	aanvulling of voorwerp.
of	voegwoord.
uitgeperst	bijvoeging.
tot eene voortreffelijke	bijvoeging.
olie	aanvulling of voorwerp.

VIERDE AFDEELING.

HET ZAMENGESTELDE VOORSTEL OF DE ZAMENGESTELDE VOLZIN.

Eerste les.

De zamengestelde voorstellen of volzinnen in het algemeen.

Voorbeelden.

1. De dag brak aan, en de koopman vertrok. Deze leerlingen zijn oplettend, en dit verheugt den onderwijzer. Deze pen is te week; zij deugt niet tot schrijven. Het kind verblijdt zich over een geschenk, dat geschenk heeft het van zijne moeder ontvangen.

2. Toen de dag aanbrak, vertrok de koopman. Dat deze leerlingen oplettend zijn, verheugt den onderwijzer. Dewijl deze pen te week is, deugt zij niet tot schrijven. Het kind verblijdt zich over een geschenk, 't welk het van zijne moeder ontvangen heeft.

3. De dag brak aan, toen de koopman vertrok. Deze leerlingen zijn oplettend, opdat zij hunnen onderwijzer verheugen. Deze pen is te week, wijl zij te grove strepen maakt. Het kind heeft een geschenk van zijn moeder ontvangen, over hetwelk het zich verblijdt.

4. De vogel vliegt, en de visch zwemt. Het paard dient tot rijden; ook kan het tot trekken gebruikt worden. Houdt uwe tong in toom; want praatzucht veroorzaakt dikwijls groote schade.

5. De gezonde heeft geen' geneesmeester noodig. = Die gezond is, heeft geen' geneesmeester noodig. Vroeg opstaan is gezond. = Het is gezond, dat men vroeg opstaat. Waar gij niet gzaaid hebt, kunt gij ook niet oogsten. De opregte spreekt zoo als hij denkt.

Beschouwing van de voorbeelden.

De rede bestaat zelden slechts nit één (enkelvoudig of samengetrokken) voorstel. Dikwijls worden twee of

of meer voorstellen met elkander verbonden, en op deze wijze ontstaat dan een zamengesteld voorstel [of zamengestelde volzin.

Een zamengesteld voorstel is zulk een, 't welk ten minste uit twee enkelvoudige voorstellen bestaat, in ieder van welke dus een onderwerp en een gezegde moeten voorkomen.

De enkelvoudige voorstellen, welke met elkander een zamengesteld voorstel uitmaken, kunnen op twee wezenlijk onderscheidene wijzen verbonden zijn. Zij kunnen, namelijk, 1. zóó met elkander verbonden zijn, dat ieder voorstel op zich zelf volledig is en, ook zonder vereeniging met een tweede voorstel, eene volkomene, niet van een ander oordeel afhankelijke gedachte uitdrukt; b. v. : *de dag brak aan*, en *de koopman vertrok*; — *de vogel vliegt*, en *de visch tweekt*. (Zie No. 1 en 4). 2. Zij kunnen echter ook derwijze met elkander verbonden zijn, dat het eene voorstel *alleen* geene volkomene, op zich zelve staande gedachte uitdrukt, maar slechts de *plaats van een lid* des anderen voorstels *inneemt* en alzoo een *ondergeschikt* voorstel van het andere is: B. v. in het voorstel : *toen de dag aanbrak, vertrok de koopman*, drukt het eerste voorstel geene op zich zelve staande gedachte uit, maar is aan te merken als een lid, en wel als eene *tijdsbepaling*, van het tweede voorstel; want men kan ook zeggen : *bij het aanbreken van den dag* vertrok de koopman. Zoo is ook in het voorstel : *die gezond is, heeft geen' geneesmeester noodig*, het eerste voorstel aan te merken als een lid van het tweede, en wel als deszelfs *onderwerp*, hetwelk blijkt uit den gelijkbeteekenenden volzin : *de gezonde heeft geen' geneesmeester noodig*. (Zie No. 2, 3 en 5).

Er zijn alzoo twee soorten van zamengestelde voorstellen of volzinnen :

1. zamengestelde voorstellen of volzinnen met twee of meer *bloot gekoppelde*, in denzelfden rang staande

D

de

de voorstellen of zinnen; 2. zamengestelde voorstellen of volzinnen, waarin een of meer *ondergeschikte* of afhankelijke voorstellen of zinnen voorkomén.

Beide soorten komen daarin overeen, dat zij ten minste uit twee enkelvoudige voorstellen bestaan, die ieder een onderwerp en een gezegde bezitten.

Zij zijn echter in het volgende onderscheiden:

I. De eerste soort der zamengestelde voorstellen of volzinnen bevat *gekoppelde* enkelvoudige voorstellen, die ieder op zich zelf eene volkomene gedachte uitdrukken. Ieder dezer enkelvoudige voorstellen is daarom ook een *hoofdvoorstel*.

Deze enkelvoudige voorstellen worden met elkander verbonden door de drie soorten van voegwoorden, die wij op bl. 42 hebben opgegeven, of staan ook zonder zulk eene verbinding steeds naast elkander. (Zie No. 1 en 4).

II. De tweede soort der zamengestelde voorstellen of volzinnen bevat voorstellen, waarvan *niet* ieder op zich zelf eene volledige gedachte uitdrukt. Ieder voorstel is daarom ook geen hoofdvoorstel; maar nevens het hoofdvoorstel moet er een *ondergeschikt* of *nevenvoorstel* in den zamengestelden volzin voorkomen. Deze voorstellen zijn nu niet verbonden door de vroeger, op bl. 42, opgegevene drie soorten van voegwoorden, maar door eene bijzondere soort, welke men *onderschikkende* voegwoorden noemt, en somtijds ook wel door betrekkelijke voornaamwoorden. (Zie No. 2, 3 en 5).

De nevenvoorstellen kan men van de hoofdvoorstellen doorgaans ook onderscheiden door de plaats van het verbindings- of koppelwoord of, in het algemeen, van het vervoegde werkwoord, dat in een nevenvoorstel meest altijd achter de andere woorden, op het *einde* van het voorstel staat, 't welk in de hoofdvoorstellen nimmer het geval is.

B. v.: In de volzinnen: » Dewijl de pen te week is, dengt zij niet tot schrijven. Waar gij niet gezaaid

zaaid hebt, zult gij ook niet oogsten." staan de vervoegde werkwoorden achteraan in de nevenvoorstellen. In de volzinnen: Deze pen is te week; daarom deugt zij niet tot schrijven. Gij hebt niet gezaaid, daarom kunt gij ook niet oogsten." staan de vervoegde werkwoorden niet achteraan.

Opgaven ter oefening.

Zoek in uw leesboek 8 zamengestelde volzinnen, waarin hoofdvorstellen met elkander verbonden zijn.

Zoek in uw leesboek 8 zamengestelde voorstellen op; waarin hoofd- en nevenvoorstellen voorkomen.

Maak 8 zamengestelde voorstellen, over onderwerpen uit de Aardrijkskunde, met verbondene hoofdvorstellen. B. v.: De provincie Groningen levert goed rundvee; ook schenkt zij voortreffelijke paarden.

Maak 8 zamengestelde voorstellen, over onderwerpen uit de Vaderlandsche geschiedenis, met hoofd- en nevenvoorstellen. B. v.: Toen de Ruitcr op de Theems eens luisterrijke overwinning behaalde, beefde Engeland.

Tweede les.

Onderscheidene soorten van zamengestelde voorstellen of volzinnen, uit verbondene hoofdvorstellen bestaande.

Voorbeelden.

1. De kat vangt muizen; ook strekt zij velen menschen tot vermaak. Het zwijn schenkt ons spek en vleesch; daarboven gebruikt men ook zijne borstels. Een ongehoorzaam leerling schaadt niet alleen zich zelve; maar bovendien stoort hij ook anderen in het leeren. De onmatige benadeelt voorcerst zijne gezondheid: ten andere maakt hij zich voor den arbeid onbekwaam: ten derde vermindert hij zonder noodzaak zijn vermoegen, en eudelijk verliest hij de achting van weldenkende menschen.

2. Het hout van den beukenboom deugt niet tot bouwen; doch

deek tot brandstof kan het zeer goed gebruikt worden. De walnoten zijn wel zeer smakelijk; doch een menigvuldig gebruik derzelve is schadelijk voor de horst. De regtvaardige moet dikwijls veel lijden; doch uit alle nooden redt hem de Heer. De zijde-worm is een gering insekt; evenwel levert hij de stof voor de schoonste en kostbaarste kleederen. Jezus deed vele wonderen; evenwel geloofden de Pharizeën niet aan zijne goddelijke zending. Een dienstbode moet eerlijk en getrouw zijn; of hij wordt uit zijne dienst gejaagd. De arme moet den rijke niet benijden; de rijke daarentegen moet niet met trotschheid op zijne minderen nederzien.

3. a. De noordewinden waaijen over koude zeeën; daarom brengen zij ons dikwijls koude aan. Deze jongen is onopmerksaam; daarom heeft hij zoo vele spelfouten in zijn opstel gemaakt. De wijnstok vordert eene warme luchtstreek; deswege wordt hij in koude landen niet aangekweekt.

b. Herodes vreesde zijne heerschappij te verliezen; daarom stond hij het kind Jezus naar het leven. Jonas wilde God ontvlieden; daarom begaf hij zich op een schip. Jozef wilde zijne broeders beproeven; daarom sprak hij hen hard aan.

c. De boom heeft niet gebloeid; gevolgelijk kan hij dit jaar geene vruchten geven. De mensch heeft eenen vrijen wil; gevolgelijk kan hij het goede doen en het kwade laten. Deze boom kan dit jaar geene vruchten geven; want hij heeft niet gebloeid. Morgen zal het waarschijselijk schoon weder zijn; want de zon is schoon ondergegaan. Het gras is vochtig; gevolgelijk moet het dezen nacht gedauwd of geregend hebben.

4. De lente brengt ons bloemen; de herfst schenkt ons vruchten. De havik is een roofvogel; de leeuw is een zingvogel. De warmte zet de lichamen uit; de koude doet hen inkrimpen. De jongen is ziek; hij is onmatig geweest in het gebruik van spijs.

Beschouwing van de voorbeelden.

Een zamengesteld voorstel, dat uit verbundene hoofdvorstellen bestaat, moet ten minste twee voorstellen bevatten, die ieder op zich zelf en zonder verbinding met een ander voorstel verstaanbaar zijn.

De hoofdvorstellen, die met elkander een zamengesteld voorstel uitmaken, kunnen verbonden zijn:

1. als bloot *samengestelde* voorstellen, die in de voorbeelden onder No. 1 voorkomen;

2. als voorstellen, waarvan het eene eene *tegenstelling* uitdrukt van het andere, zoo als men in de voorbeelden onder No. 2 opmerkt;

3. als voorstellen, waarvan het eene den *grond* (*oorzaak*, *beweeggrond* en *kengrond*) van het andere uitdrukt, waarvan onder No. 3 *a*, *b* en *c* voorbeelden gegeven zijn.

De hoofdvorstellen, welke, met elkander *verbonden*, een zamengesteld voorstel uitmaken, kunnen door de drie soorten van voegwoorden, die op bl. 42 opgegeven zijn, met elkander vereenigd worden; doch zij kunnen ook naast elkander staan, zonder dat hunne verbinding door voegwoorden wordt aangewezen, zoo als blijkt uit de voorbeelden onder No. 4.

De enkele hoofdvorstellen van een zamengesteld voorstel worden bij het schrijven door een halfliidteeken (;) van elkander gescheiden. Slechts dan, wanneer zij door de voegwoorden *en* en *of* aan elkander verbonden en van kleinen omvang zijn, plaatst men er een scheidteeken (,) tusschen.

Opgaven ter oefening.

Zoek in uw leesboek zamengestelde volzinnen, welke slechts uit hoofdvorstellen zamengesteld zijn.

Maak zamengestelde volzinnen, waarvan de enkelvoudige hoofdvorstellen verbonden zijn door de volgende voegwoorden: en, ook, daarenboven, maar, doch, evenwel, daarentegen, daarom, gevolgelijk, dus, derhalve.

Tot onderwerpen neme men dingen uit de Natuurlijke historie of Aardrijkskunde.

Schrijf 6 zamengestelde voorstellen, waarin hoofdvorstellen door te zamenstellende voegwoorden vereenigd worden. De inhoud der voorstellen zij: Bezigheden der handwerkslieden. — B. v.: De kleermaker maakt nieuwe kleederen; ook herstelt, hij oude kleedingstukken.

Maak 6 zamengestelde voorstellen, over onderscheidene dieren, met tegenstellende voegwoorden. B. v.: De spinnen kunnen niet vliegen; evenwel vangen zij vele vliegende insecten.

Maak 4 zamengestelde voorstellen, over zedekundige onderwerpen, met tegenstellende voegwoorden, waarvan de eerste voorstellen de volgende zijn:

Sommige dieren mag men wel dooden; maar —. Kinderen mogen wel vrolijk zijn; doch —. Kinderen mogen somtijds wel spelen; doch —. De ouders moeten hunne kinderen veeltijds iets weigeren; evenwel —.

Maak 6 zamengestelde voorstellen, over onderwerpen uit de Bijbelsche geschiedenis, met hoofdvorstellen, die eenen grond uitdrukken. — B. v.: Pilatus hield Jezus voor anschuldig; daarom zocht hij Hem los te laten.

Derde les.

Zamengestelde voorstellen of volzinnen met hoofd- en nevenvoorstellen, in het algemeen.

Voorbeelden.

1. *De gelukkige terugkomst des vaders van zijne reis veroorzaakt den kinderen vreugde = Dat de vader van zijne reis gelukkig terug gekomen is, veroorzaakt den kinderen vreugde.* Het is noodzakelijk, dat men in de jeugd iets leert.

2. *De liefde jegens God bestaat in het onderhouden zijner geboden. = De liefde jegens God bestaat daarin, dat wij zijne geboden onderhouden.* De profeet Jonas verkondigde den inwouers van Niuvé, dat hunne stad verdelgd zoude worden.

3. *Een mensch zonder goede zeden wordt niet geacht. = Een mensch, die geene goede zeden heeft, wordt niet geacht.* De bewinstheid, dat men zelf oorzaak van zijn ongeluk is, is smartelijk.

4. a. *God ziet u overal. = God ziet u, waar gij u ook bevinden moogt.* Waar niets is, kan men ook niets nemen.

b. *De haan kraait vóór den opgang der zon. = De haan kraait, vóór dat de zon opkomt.* De vader is terug gekomen, nadat de poort reeds gesloten was.

c. *Spreek verstaanbaar. = Spreek zoo, dat men u versta.* Hoe meer onze kennis toeneemt, des te meer moet ook onze deugd toenemen. Jezus zegende de kinderen, terwijl Hij hun de handen oplegde.

d. *De dampen stijgen door hunne ligtheid in de hoogte. = De dampen stijgen in de hoogte, doordien zij licht zijn.* Wanneer gij matig leeft, kunt gij gezond blijven.

Beschouwing van de voorbeelden.

In zulk een' zamengestelden volzin, welke uit een hoofd- en een nevenvoorstel bestaat, is het laatste doorgaans door *onderschikkende* voegwoorden of betrekkelijke voornaamwoorden met het eerste verbonden.

In zoodanig zamengesteld voorstel drukt het hoofdvoorstel altijd het eigenlijke oordeel of de hoofdgedachte des sprekers nit. Het nevenvoorstel drukt slechts eene meer naauwkeurige bepaling of omschrijving van het hoofdvoorstel nit; heeft altijd betrekking op eenig lid van dit laatste, en is, in zijn geheel, als *een van de leden des hoofdvoorstels* te beschouwen.

De nevenvoorstellen hebben de beteekenis en bekleeden de plaats of van het *onderwerp*, of van de *aanvulling* of het *voorwerp*, of van de *bijvoeging*, of van de *bepaling* in een ander voorstel. Daarom worden de nevenvoorstellen verdeeld in vier soorten: 1. *onderwerpelyke*, 2. *aancullende* of *voorwerpelyke*, 3. *bijgevoegde* en 4. *bepaleude* nevenvoorstellen. Voorbeelden van deze vier soorten vindt men onder No. 1, 2, 3, en 4.

Het nevenvoorstel moet altijd betrekking hebben op een hoofdvoorstel. Deze betrekking van het nevenvoorstel op het hoofdvoorstel wordt door *onderschikkende voegwoorden*, b. v.: *dat, of, tot dat, dewyl, daar, vermits, nademaal, aangezien, doordien, wanneer, indien, als, zoo, ingevalle, nadat, terwijl, hoezeer, hoewel, ofschoon, niettegenstaande, hoe — des te* enz., en door *onderschikkende betrekkelijke voornaamwoorden*, b. v.: *dat, welke, die, wat, waardoor, waaruit, waarin, waarvoor* enz. aangeduid

De nevenvoorstellen kunnen staan: 1. *voor* hun hoofdvoorstel; b. v.: *dat de kinderen zich wel gedragen*, veroorzaakt hunnen ouderen vreugde; 2. *achter* hun hoofdvoorstel; b. v.: *het veroorzaakt den ouders vreugde, dat hunne kinderen zich wel gedragen* 3. *tusschen* de deelen van het hoofdvoorstel; b. v.: een mensch,

mensch, die geene goede zeden heeft, wordt niet geacht. — In het laatste geval noemt men het nevenvoorstel *tusschenszin* of *tusschenvoorstel*.

Het nevenvoorstel wordt door een scheidteeken (,) van] zijn hoofdvorstel gescheiden. Het tusschenvorstel wordt altijd tusschen twee scheidteekens ingesloten.

Opgaven ter oefening,

Zoek in uw leesboek zamengestelde volzinnen, waarin hoofdvorstellen en nevenvoorstellen voorkomen.

Wijs de plaats aan, waar zich de] nevenvoorstellen bevinden.

Geef zamengestelde voorstellen uit uw leesboek op, waarin voorkomen: 1. onderwerpelijke, 2. aanvullende of voorwerpelijke, 3. bijgevoegde, 4. bepalende nevenvoorstellen.

Vierde les.

Zamengestelde voorstellen of volzinnen met nevenvoorstellen, welke als onderwerpelijke en voorwerpelijke of aanvullende voorstellon voorkomen.

Voorbeelden.

1. *De regelmatige afwisseling van dag en nacht is geen toeval. = Dat dag en nacht regelmatig afwisselen,* is geen toeval. Het is goed, dat er scholen zijn. Het verheugt mij, dat gij hersteld zijt.

2. *De luiaard verdient straf. = De luiaard verdient, dat hij gestraft worde.* Het geweten zegt ons, dat wij het goede moeten doen en het kwade nalaten.

3. *De genezing van dezen zieke is twijfelachtig. = Of deze zieke weder geneze,* is twijfelachtig. Of hij kome, is zeer onzeker.

4. *Geen mensch is verzekerd van zijn gezond ontwaken op den volgenden morgen. = Geen mensch is verzekerd, of hij den volgenden morgen weder gezond zal ontwaken.* Wij zijn er zeker van, dat God ons altijd hoort.

5. *Den waren Christen keut men aan zijne liefde jegens God en zijne naasten. = Den waren Christen kent men daaraan,*

aan, dat hij God en zijne naasten lief heeft. Bid God dagelijks (daarom), dat Hij uw doen en laten besture. Jezus vermaande zijne leerlingen (daartoe), dat zij waken en bidden moesten.

6. *De tevredene* is gelukkig. = *Wie tevreden is*, (die) is gelukkig. *Wie steelt*, (die) wordt gestraft. *Wie vlijtig is*, (die) wordt geacht.

7. *Beloften* moet men nakomen. = *Wat men belooft heeft*, (dat) moet men nakomen. *Wat uit het hart komt*, (dat) gaat tot het hart. *Wees tevreden met uw deel*. = *Wees tevreden met hetgeen (dat) gij bezit*.

8. Een onordelijk mensch weet dikwijls de plaats zijner bewaarde zaken niet. = Een onordelijk mensch weet dikwijls niet, waar hij zijne zaken bewaard heeft. Aan den windwijzer kan men den heerschenden wind zien. = Aan den windwijzer kan men zien, van waar de wind komt. *De ure onzes doods* is ons niet bekend. = *Wanneer wij sterven zullen*, is ons niet bekend.

9. Salomo zeide: »de vrees des Heeren is het beginsel der wijsheid.» Jezus leerde: »God is de vader van alle menschen.» »De vrees des Heeren is het beginsel der wijsheid,» zeide Salomo. »God is de vader van alle menschen,» leerde Jezus.

»De vrees des Heeren,» zeide Salomo, »is het beginsel der wijsheid. »God,» leerde Jezus, »is de vader van alle menschen.»

Beschouwing van de voorbeelden.

Wanneer in een' zamengestelden volzin het nevenvoorstel de plaats van het onderwerp eens hoofdvorstels bekleedt, dan wordt dat nevenvoorstel een *onderwerpelijk* voorstel genoemd. (Zie de voorb. onder No. 1, 3, en ten deele 6, 7 en 8).

Wanneer in een zamengesteld voorstel het nevenvoorstel de plaats der aanvulling of des voorwerps inneemt, dan wordt het *voorwerpelijk* of *aanvullend* voorstel geheeten. (Zie de voorbeelden onder No. 2, 4, 5 en ten deele 6, 7, 8).

De onderwerpelijke en voorwerpelijke of aanvullende voorstellen drukken altijd het begrip van eenen *persoon* of eene *zaak* uit; want het onderwerp en het voor-

werp

werp of de aanvulling van een voorstel zijn ook altijd personen of zaken.

Drukt het onderwerpelijke of het aanvullende voorstel het begrip van eenen persoon uit, zoo wordt de betrekking van het neven — op het hoofdvorstel door de betrekkelijke voornaamwoorden *wie, welke, wiens, welks, wien, welken* aangewezen; b. v.: *wie* tevreden is, (= *de terredene persoon*) is gelukkig; *wiens* hart rein is, (= *een persoon met een rein hart*) die heeft een gerust geweten; *wien* men lief heeft, (= *een geliefd persoon*) gaat men het goede.

Drukt het onderwerpelijke of het aanvullende voorstel het begrip van eene zaak uit, zoo kan het met zijn hoofdvorstel verbonden zijn:

1. Door het betrekkelijke voornaamwoord *wat*; b. v.: *wat* men beloofd heeft, (= *de beloofde zaak*) moet men nakomen. (Zie de voorbeelden onder No. 7).

2. Door de betrekkelijke woorden *waar, waarheen, vanwaar, waartoe, waarmede, waardoor, wanneer*, enz.; b. v.: ik weet niet, *waar* hij is (= *de plaats van zijne aanwezigheid*); ik weet niet, *vanwaar* hij is (= *de plaats van zijne vroegere aanwezigheid of verblijf*); ik weet niet, *wanneer* hij vertrekken zal (= *den tijd van zijn vertrek*). Zie de voorbeelden onder No. 8)

3. Door de voegwoorden *dat, of, wanneer* of *indien*; b. v.: *of* hij geneze, (= *zijne genezing*) is hoogst onzeker; ik heb u gezegd, *dat* hij morgen terug komt (= ik heb u *zijne terugkomst op morgen* gezegd); het is toeval, *wanneer* (of *indien*) men bij het spel wint (= *het winnen bij het spel* is toeval). (Zie de voorbeelden onder No. 1, 2, 3).

In plaats van de opgenoemde betrekkelijke voornaamwoorden *wie, wat* enz. wordt, zoowel bij personen als zaken, dikwijls eene uitdrukking gebruikt, welke uit twee voornaamwoorden is zamengesteld, en welke dient, om den persoon of de zaak, die door het neven-

ven-

venvoorstel wordt aangeduid, meer in het oog te doen vallen; b. v.: *degene, die u bedriegen wil*, moet vroeg opstaan; *datgene, wat ik verlang*, (= de verlangde zaak) hebt gij mij niet gegeven; *denzulken* (of hun), *die God liefhebben* (= den vromen menschen) moet alles medewerken ten goede.

Men moet *altijd* van twee voornaamwoorden gebruik maken, wanneer deze in het eene voorstel een onderwerp en in het andere eene aanvulling of een voorwerp te kennen geven; b. v.: *wie* naar mij vraagt, *dien* moet gij mijne woning wijzen.

Wanneer het in het hoofdvoorstel staande aanwijzende voornaamwoord *datgene* een voorzetsel bij zich heeft, wordt het met dit voorzetsel samengetrokken; b. v.: *aan datgene* tot *daaraan*, *om datgene* tot *daarom*, *over datgene* tot *daarover* enz. (Zie de voorbeelden onder No. 5).

Wanneer in een nevenvoorstel uitgedrukt wordt, wat een persoon woordelijk te kennen heeft gegeven, zoo wordt het nevenvoorstel een *aangehaald* voorstel genoemd. In dit geval kan het nevenvoorstel *voor* of *achter* het hoofdvoorstel staan. (Zie de voorb. onder No. 9).

Staat het hoofdvoorstel *voor* het woordelijk aangehaalde voorstel, dan wordt achter het hoofdvoorstel een lidteken (:) gezet.

Het eerste en laatste woord van het woordelijk aangehaalde voorstel wordt gewoonlijk door het aanhalingsteeken („”) aangewezen.

Soms kan het *hoofdvoorstel* ook tusschen de leden van het aangehaalde voorstel geplaatst worden.

De aangehaalde voorstellen zijn te beschouwen als voorwerpelijke of aanvullende voorstellen. Dit blijkt uit hun verband met de hoofdvoorstellen, en uit de beteekenis, die zij ten opzichte van deze hebben; ofschoon zij, op zich zelve beschouwd, ook als hoofdvoorstellen aangemerkt kunnen worden, en diensvolgens ook de gewone woordshikking hebben.

Op-

Opgaven ter oefening.

Maakt uit de in Romeinsche letters gedrukte leden van het voorstel onderwerpelijke en voorwerpelijke of aanvullende voorstellen.

B. v.: De gehoorzaamheid en vlijt der kinderen veroorzaakt den ouderen vreugde. = Dat de kinderen gehoorzaam en vlijtig zijn, veroorzaakt den ouderen vreugde.

Het stilstaan der zon is bewezen. Verstandige menschen zijn overtuigd van de rondheid der aarde.

Wij moeten ons steeds de overalteenwoordigheid van God herinneren. Het Christendom gebiedt ons ook de liefde jegens onze vijanden. Farao beval het verdringen van alle jonggeborene Israelietische knapen. Herodes wenschte de terugkomst der Oostersche wijzen. De opstanding van Jezus werd door den apostel Thomas betwijfeld. Jezus overtuigde den apostel Thomas van zijne opstanding uit den dood. De uitvinder des ploegs is niet met zekerheid bekend. De mensch onderscheidt zich van de dieren door het bezit der rede en van den vrijen wil.

Toon aan, welke der door u gemaakte nevenvoorstellen onderwerpelijke, welke dat aanvullende voorstellen zijn.

Maak 8 zamengestelde voorstellen, in welke het onderwerpelijke of aanvullende voorstel door de woorden wie, wien, wiens, wat met het hoofdvoorstel verbonden is.

Maak 8 voorstellen over onderwerpen uit de Vaderlandsche en Bijbelsche geschiedenis, waarin onderwerpelijke en aanvullende voorstellen voorkomen.

Maak 12 zamengestelde voorstellen uit de Bijbelsche geschiedenis des Ouden Testaments, in welke het nevenvoorstel een aangehaald voorstel is.

B. v.: God sprak: „Er zij licht.”

Maak 12 zamengestelde voorstellen uit de Bijbelsche geschiedenis des Nieuwen Testaments, met aangehaalde voorstellen.

B. v.: De Pharizeën vraagden Jezus: „Is het geoorloofd den konink schatting te betalen?”

Vijfde les.

Zamengestelde voorstellen of volzinnen met bijgevoegde voorstellen.

Voorbeelden:

1. Een *onoplettend* kind maakt weinig vorderingen. = Een kind, *dat onoplettend is*, maakt weinig vorderingen. De Rijn, *welks* lengte ongeveer 190 mijlen is, ontspringt in Zwitserland. Mozes, *wien* de Israëlieten veel verplicht waren, stierf op den berg Nebo. Nederlands heldenmoed, *welken* de buitenlanders zoo dikwijls bewonderd hebben, is op nieuw gebleken in den tiendaagschen veldtogt.

2. De vriend, *met wien* ik gisteren wandelde, is heden uit Groningen vertrokken. Mijne ouders, *van welke* ik zoo vele nuttige lessen ontvangen heb, zijn voor 4 jaren gestorven. De pen, *waarmede* (= *met welke*) ik gisteren geschreven heb, kan ik niet meer gebruiken. De metalen, *waarvan* (= *van welke*) zoo vele soorten zijn, worden voornamelijk in bergen aangetroffen:

3. De koopstad Rotterdam, *waar* jaarlijks vele groote schepen gehouden worden, ligt aan de Maas. De Main loopt uit den Rijn, *waarin* (= *in welken*) ook de Moezel zich uitstort. Keizer Augustus regeerde ten tijde, *toen* Jezus geboren werd. Den tijd, *wanneer* ik vertrekken zal, kan ik nog niet bepalen. Hij leeft nog altijd op dezelfde wijze, *zoo als* (= *gelijk*) hij vroeger leefde.

4. De hoop *des eeuwigen levens* is troostrijk = De hoop, *dat er een eeuwig leven zijn zal*, is troostrijk. De vraag, *of er spoken zijn*, (= *naar het bestaan van spoken*) kan geen verstandig mensch bevestigend beantwoorden.

5. Jonas wilde God ontvlieden, *'twelk* een dwaas voornemen was. Jozef diende zijnen heer in Egypte getrouw, *waardoor* hij zich het vertrouwen van dezen verwierf. Salomo bouwde den Heer eenen prachtigen tempel, *waartoe* hem zijn vader veel geld en goud had nagelaten.

Beschouwing van de voorbeelden.

Ieder nevenvoorstel, hetwelk betrekking heeft op een zelfstandig naamwoord des hoofdvorstels en dat zelfstandig naamwoord in zijne beteekenis nader bepaalt,

praalt, is een *bijgevoegd* voorstel. De *bijgevoegde* voorstellen doen in zamengestelde voorstellen dezelfde dienst, als de *bijvoegingen* in uitgebreid enkelvoudige voorstellen of volzinnen. De *bijgevoegde* voorstellen worden met hunne hoofdvorstellen verbonden door de woorden *welke, die, wie* (en derzelve buigingen), *wat, waar, daar, wanneer, dat, of, enz.*

Wanneer het *bijgevoegde* voorstel door de voornaamwoorden *welke, die, dat* enz. met het hoofdvorstel verbonden is, zoo schikken deze voornaamwoorden zich in *geslacht* en *getal* altijd naar dat zelfstandig naamwoord, waarop het *bijgevoegde* voorstel betrekking heeft. (Zie de voorbeelden bij No. 1).

Staat voor het voornaamwoord *welke* enz. een voorzetsel, zoo kan dat voorzetsel slechts dan met het woord *waar* tot één woord, b. v. *waarvan, waarin, waarmede* enz. samengetrokken worden en het voornaamwoord *welke* vervangen, wanneer het *bijgevoegde* voorstel niet op den naam van eenen persoon betrekking heeft (Zie No. 2).

Duidt het zelfstandig naamwoord van het hoofdvorstel, waarop het *bijgevoegde* voorstel betrekking heeft, eene plaats, eenen tijd of eene hoedanigheid aan, zoo mag men, in plaats van het voornaamwoord *welke*, ook de woorden *waar, vanwaar, waarheen, wanneer, toen, gelyk, zooals, enz.* gebruiken. (Zie No. 3) (*).

Het

(*) Men lette wel op deze bepaling. Er moet in het hoofdvorstel een zelfstandig naamwoord genemd zijn, anders zou het nevenvoorstel een onderwerptijk of aanvullend voorstel zijn: b. v.: *wanneer ik vertrekken zal*, is nog niet bepaald = *de tijd van mijn vertrek* is nog niet bepaald: *wanneer ik vertrekken zal*, kan ik nog niet bepalen = ik kan den tijd van mijn vertrek nog niet bepalen. Maar het kan ook een bepalend voorstel zijn; b. v.: *toen Jezus geboren werd*, regeerde keizer Augustus = keizer Augustus regeerde ten tijde van Jezus geboorte. Later, bij de bepalende voorstellen, zal dit nader blijken.

Het bijgevoegde voorstel moet altijd zoo nabij mogelijk bij dat zelfstandig naamwoord staan, waarop het betrekking heeft.

Dikwijls wordt bij een hoofdvorstel een nevenvoorstel gevonden, 'twelk niet op een enkel zelfstandig naamwoord, maar op het geheele gezegde van het hoofdvorstel betrekking heeft. Deze soort van bijgevoegde nevenvoorstellen worden door de woorden *hetwelk*, *dat*, *wat*, *waardoor*, *waartoe*, *waarover* enz. met hunne hoofdvorstellen verbonden. (Zie de voorbeelden bij No. 5).

Opgaven ter oefening.

Maak uit de volgende enkelvoudige voorstellen zamengestelde, en wel door de bijvoeging in een bijgevoegd voorstel te veranderen:

Een leerling met beperkte geestvermogens kan het gebrek aan talenten eenigermate door vlijt vergoeden. Eene pen met eene al te groote spleet deugt niet tot schrijven. Eene goede daad zonder goede bedoeling heeft geene wezenlijke waarde. Een vertroeteld kind kan geen ruw weder verdragen. De vruchten van alrijd in de schaduw staande boomen worden niet smakelijk. — B. v.: De vruchten van boomen, welke altijd in de schaduw staan, worden niet smakelijk.

Verbind telkens 2 van de volgende voorstellen tot een zamengesteld voorstel en wel dusdanig, dat het eene een bijgevoegd voorstel van het andere wordt:

De citroen werd uit het Oosten naar Italië verplaat. De citroen wast in Perzië en Oostindië in het wild. — De citroenen worden in de huishouding veelvuldig gebruikt. Het sap der citroenen is zuur en zeer gezond. — De citroen heeft eenen aangename geur. De citroen wordt ook in de geneeskunst gebruikt. — Het suikerriet wast in warme landen. Het suikerriet schenkt ons den zoeten suiker. — B. v.: Het suikerriet, 'twelk in warme landen wast, schenkt ons den zoeten suiker.

Zoek bij de zelfst. naamwoorden der volgende voorstellen gepaste bijgevoegde nevenvoorstellen:

De

De naald deugt niet tot naaijen. De honden moeten doodgeschoten worden. Een vogel kan niet vliegen. Een beer kan niet bijten. Een uurwerk kan niet gaan. Een paard kan niet op het ijs loopen. Het kind wordt gestraft. — B. v.: Het kind, dat ongehoorzaam is, wordt gestraft.

Maak 20 zamengestelde volzinnen over metalen, planten en dieren, waarin een der zelfstandige naamwoorden des hoofdvorstels door een bijgevoegd voorstel bepaald wordt. — B. v.: Het ijzer, 't welk een zoo nuttig metaal is, wordt menigvuldig in het noorden van Europa aangetroffen.

Maak 8 voorstellen over onderwerpen uit de Vaderl. geschiedenis, met dezelve vereischten. — B. v.: De admiraal de Ruiter, wiens godsvrucht en dapperheid evenzeer geroemd worden, stierf in de haven van Syracuse.

Maak bij de volgende voorstellen gepaste bijgevoegde nevenvoorstellen, welke betrekking hebben op het geheele gezegde:

Judas verried Jezus — Herodes zocht het kind Jezus te dooden — Jezus bestrafte de Pharizeën dikwijls over hunne schijnheiligheid — Jezus bezocht dikwijls tollenaaren en zondaren — Absalom stond op tegen zijnen vader — Petrus verloochende Jezus — B. v.: Petrus verloochende Jezus, wat hij echter bitterlijk beweede.

Zesde les.

Zamengestelde voorstellen of volzinnen met bepallende voorstellen in het algemeen.

Voorbeelden.

1. *Waar niets is, daar heeft de keizer zijn regt verloren. Waar uw schat is, zal ook uw hart zijn. Waar liefd' woont, gebiedt de Heer zijn' zegen. God ziet ons, waer wij ons ook mogen bevinden. Wij kunnen met Hem spreken, waar wij willen.*

2. *Toen de goede God Adam geschapen had, wilde Hij hem niet alleen laten. Voor dat de Israëlieten Kanaän veroverd hadden, leefden zij in Egypte. Nadat de Joden u*

d.

de Babijlonische ballingschap terug gekomen waren, bleven zij der voorvaderlijke godsdienst getrouw. *Terwijl* Jozefs broeders aten, naderden hen eenige Israelietische kooplieden. *Voordat* de Batavieren in ons land kwamen, woonden zij in Duitschland. *Sedert* Jeruzalem verwoest is, leven de Joden verstrooid over de geheele aarde.

3. Leef zoo, *dat* uw geweten u niets verwijte. Hoe ouder gij wordt, *des te meer* moet gij ook in kennis en deugd toenemen. De tijd is te kostbaar, *dan* dat men hem nutteloos zoude besteden. Hij hield zich, *als of* hij niets van de zaak wiste. De opregte spreekt, *zoo als* hij denkt. Vele landlieden arbeiden (zoo), *dat* het zweet hun van het aangezicht afloopt. Hoe hooger iemand klimt, *des te* lager kan hij vallen. Vele boeken kosten meer, *dan* zij waard zijn. Judas verried Jezus, *terwijl* hij hem kuste.

4. De wolken drijven in de lucht, *dewijl* zij ligter zijn dan deze. *Daar* God heilig is, moet hij een' afkeer hebben van de zonde. De Batavieren sloten een verbond met de Romeinen, *omdat* zij zich niet tegen hen opgewassen gevoelden. *Wanneer* gij gezond wilt blijven, *zoo* moet gij matig leven. *Ofschoon* de eerste onderneming van *Oranje* verijdeld was, wanhoopte hij echter niet. Eer uwen vader en uwe moeder, *opdat* het u welga op aarde. Gehoorzaamt gij niet, *zoo* wordt gij gestraft. Vraagt men u, *zoo* antwoord met bescheidenheid.

Beschouwing van de voorbeelden.

De nevenvoorstellen, welke in het zamengestelde voorstel de plaats van eene bepaling bekleeden, noemt men bepalende voorstellen.

De bepalende voorstellen worden naar de verschillende soorten van bepalingen in de volgende soorten onderscheiden:

1. ter aanduiding van de *plaats* (Zie de voorbeelden onder No. 1.);
2. ter aanduiding van den *tijd* (Zie de voorbeelden onder No. 2.);
3. ter aanduiding van de *hoedanigheid* (en de hoegroothed) (Zie de voorbeelden onder No. 3.);
4. ter aanduiding van den *grond* (Zie de voorbeelden onder No. 4).

De bepalende voorstellen worden veeltijds door twee woorden, namelijk door een aanwijzend en betrekkelijk woord, met hun hoofdvorstel verbonden. Het aanwijzende woord staat dan in het hoofdvorstel, het betrekkelijke woord in het nevenvorstel; b. v.: *waar geen zout aanwezig is, daar ontbreekt de beste specerij.*

Het aanwijzende woord in het hoofdvorstel wordt evenwel dikwijls weggelaten, ofschoon men het er altijd bij denken kan, wanneer het nevenvorstel een *bepalend* vorstel is; b. v.: toen het avond werd, (toen) ging het gezelschap uit een; — ik zal (dan) komen, wanneer ik gereed ben (*).

Ingevalle men zich geen aanwijzend verbindingswoord in het hoofdvorstel voorstellen kan, is het nevenvorstel geen *bepalend* vorstel, maar een *onderwerpelijk*, of *aanvullend* (*voorwerpelijk*), of *bijgevoegd* vorstel; b. v.: het is bekend, *waar* de vogels in den herfst *heen* trekken (onderwerpelijk vorstel, beteekenende: *het verblijf* der trekvogels in den herfst is bekend); — ik weet niet, *waar* mijn broeder thans woont (aanvullend of voorwerpelijk vorstel, beteekenende: ik weet *de tegenwoordige woonplaats* mijns broeders niet); — kent gij het land, *waar* de citroenen bloeijen (bijgevoegd vorstel, beteekenende: kent gij het land, in hetwelk de citroenen bloeijen = het land der citroenen).

De bepalende nevenvorstellen hebben altijd betrekking op het gezegde van het hoofdvorstel, en kunnen *of* voor hetzelfde, *of* achter hetzelfde, *of* ook tusschen de deelen van hetzelfde staan; b. v.: *waar geen zout in huis is, ontbreekt de beste specerij; —*
de

(* Slechts dan, wanneer het *bepalende* vorstel *achter* het hoofdvorstel staat, kan men niet altijd het aanwijzende verbindingswoord bij dit laatste zich voorstellen; b. v.: God heeft alles wel gemaakt, *hoewel* de menschen dit niet altijd volkomen inzien.

de beste specerij ontbreekt daar, *waar geen zout in huis is*; — daar, *waar geen zout in huis is*, ontbreekt de beste specerij.

De bepalende voorstellen ter aanwijzing *van de plaats* worden door de betrekkelijke woorden *waar, van-waar, waarheen* met hun hoofdvorstel verbonden (Zie de voorbeelden onder No. 1).

De bepalende voorstellen ter aanduiding *van den tijd* geven te kennen, *hoelang* en *wanneer* iets geschiedt, en stellen deze laatste tijdsbepaling voor: 1. als *gelijktijdig*, 2. als *voorafgaand* en 3. als *volgend* ten aanzien van hetgeen in het hoofdvorstel is uitgedrukt.

Tot verbinding van deze tijdsbepalende voorstellen met hunne hoofdvorstellen gebruikt men *voegwoorden* en wel 1. voor het gelijktijdige: *toen, terwijl, wanneer* enz.; 2. voor het voorafgaande: *nadat, naauwelijks, sedert* enz., en 3. voor het volgende: *voordat, eer, alvorens* enz. (Zie de voorbeelden onder No 2).

De bepalende voorstellen ter aanwijzing *van eene hoedanigheid of hoegrootheid* geven te kennen, *hoe* of op *welke wijze* datgene geschiedt of wordt gedaan, wat in het hoofdvorstel gezegd wordt.

Deze bepalende voorstellen worden met hunne hoofdvorstellen verbonden door de voegwoorden: *zoals, gelijk, alsof, dat, als, dan, terwijl* enz. Zij kunnen 1. eene *overeenkomst* of *gelijkvormigheid*, 2. een *uitwerksel*, 3. eene *vergelijking* en 4. eene *gelijktijdigheid* uitdrukken.

Voorbeeld voor 1: *Wees volmaakt, gelijk uw Hemelsche Vader volmaakt is.* — Voorbeeld voor 2: *Sommige leerlingen schrijven (zoo), dat men het niet lezen kan.* — Voorbeeld voor 3: *Hoe vlijtiger gij zijt, des te meer kunt gij leeren.* Voorbeeld voor 4: *Jezus zegende de kinderen, terwijl Hij hun de handen oplegde (Jezus zegende de kinderen (hoe?), hun de handen opleggende).*

De bepalende voorstellen ter aanwijzing van eenen grond geven te kennen, waardoor, waarom, met welk oogmerk of onder welke voorwaarde datgene geschiedt, of gedaan, of geoordeeld wordt, wat in het hoofdvorstel wordt gezegd. Zij worden met hunne hoofdvorstellen verbonden door de voegwoorden: *dewijl, daar, omdat, opdat, ten einde, indien, wanneer, als, zoo, ofschoon, hoewel* enz.

Opgaven ter oefening.

Zoek in uw leesboek 4 zamengestelde volzinnen, waarin bepalende nevenvoorstellen voorkomen.

Maak 12 zamengestelde voorstellen, waarin de bepalende voorstellen nu eens vóór, dan achter het hoofdvorstel staan.

De inhoud der voorstellen zij:

onderscheidene bezigheden der menschen en voorvallen uit de Bijbelsche of Vaderlandsche geschiedenis. — B. v.: Toen de aarde weder droog geworden was, ging Noach met zijn huisgezin uit de ark. — Noach ging met zijn huisgezin uit de ark, toen de aarde weder droog geworden was.

Maak 10 zamengestelde volzinnen met bepalende voorstellen, ter aanwijzing van de plaats, over planten en dieren. — B. v.: De blaauwe bloempjes bloeijen meest, waar men rog ziet groeijen.

Maak 10 zoodanige voorstellen over onderwerpen uit de Aardrijkskunde uws Vaderlands. — B. v.: Waar de Rijn de vruchtbare Betuwe met zijne armen omsluit, daar woonden eens de dappere Batavieren.

Maak 8 zamengestelde voorstellen met bepalende voorstellen, ter aanduiding van den tijd, over onderwerpen uit de Vaderlandsche geschiedenis; 8 voorstellen over de Bijbelsche geschiedenis des Ouden Testaments; 8 voorstellen over de Bijbelsche geschiedenis des Nieuwen Testaments. — B. v.: Toen Willem de eerste zich getroffen gevoelde, riep hij uit: „O God! ontferm U over mij en over mijn arm volk.”

Maak

Maak de volgende voorstellen volledig, zoodat in dezelfde een bepalend voorstel van de hoedanigheid voorkomt.

Vlied de zonde, als of —. Zoals de ouden zongen, zoo —. Behandel nwe medemenschen zoo, als —. Leef zoo, dat —. Gelijk de bloem des velds vergaat, zoo —. Zoo als Jezus zijne vijanden behandelde, zoo —.

Maak zamengestelde voorstellen, waarin de bepaling der hoedanigheid als een uitwerksel wordt uitgedrukt, over de volgende woorden: kamer, schrift, appel, leerling, de paarden, deze nacht, de weg, het water. — B. v.: Het water dezer sloot is zoo helder, dat men de kleine steentjes op den grond zien kan.

Maak zamengestelde voorstellen met bepalende nevenvoorstellen, ter aanduiding van den grond, van de volgende enkelvoudige voorstellen, en wel door de in dezelfde voorkomende bepalingen in bepalende voorstellen te veranderen. Het kind heeft zich door eenen kouden dronk in de hitte eene ziekte op den hals gehaald. Door rooken en inzouten kan men het vleesch voor bederf bewaren. Het zeewater is vanwege zijne zout- en bitterheid niet drinkbaar. Door beleefdheid en dienstvaardigheid maakt men zich bemind. Door onze rede kunney wij het goede van het kwade onderscheiden. Zonder moeite en vlijt kan men het in geene kunst ver brengen. — B. v.: Het zeewater is niet drinkbaar, omdat het zoo zout en bitter is.

* Zoek bij ieder der volgende voorstellen een bepalend voorstel, dat eenen mogelijken grond of eene voorwaarde uitdrukt: — zoo komt er gewoonlijk spoedig regen. — zoo verlaten ons de trekvogels. — zoo ontbrandt het ligt. — zoo verwacht men een' schoonen dag. — zoo voorspelt men eenen kouden winter. — dan is het gevaarlijk te gaan. — B. v.: Wanneer de wind uit het zuidwesten waait, zoo komt er gewoonlijk spoedig regen.

X Vul het oogmerk der handeling aan, door een bepalend voorstel bij de volgende hoofdvorstellen te plaatsen:

De tuinman wiedt het onkruid uit, opdat —. De landman zaait —. In den winter stookt men de kachel, —. De zieke gebruikt geneesmiddelen, —. De ouders waar-

waarschuwen de kinderen, —. De schrijnwerker laat het hout goed droog worden, —. B.v.: De tuinman wiedt het onkruid uit, opdat het de tuinvruchten niet in haren groei belemmere.

Maak 8 zamengestelde volzinnen over onderwerpen uit de Bijbelsche geschiedenis, waarin een oogmerk in het nevenvoorstel wordt uitgedrukt. — B.v.: Jozef behandelde zijne broeders hard, opdat hij hunne toenmalige denkwijze mogt leeren kennen.

Zevende les.

Verkorte nevenvoorstellen.

Voorbeelden.

1. David, (welke) een zoon van Isai (was), werd door Samuël tot koning gezalft. De spreuken van Salomo, den wijssten koning van Israel, bevatten voortreffelijke zedelessen. Een Engel des Heeren verkondigde aan Maria, eene arme doch deugdzame maagd uit den stam Davids, de geboorte van den Zaligmaker. Zijne boeken, zijn grootste schat, werden eene prooi der vlammen.

2. De inkt, (welke) meest zwart van kleur (is), dient tot schrijven. De vink, den nachtegaal in schoonheid van vederen verre overtreffende, heeft eenen aangenaamen slag. De vader, verheugd over den terugkeer des verloren zoons, rigtte een feestmaal aan. Een geluk, met niemand gedeeld, is slechts een half geluk.

3. (Wijl zij) Onbekend met de zorgen des levens (zijn), brengen de kinderen hunne jeugd in opgeruimdheid en vrolijkheid door. In diepe treurigheid gedompeld, zat de moeder bij het lijk van haren echtgenoot.

4. De schoonste geschiedenis, zonder den vereischten toon voorgelezen, maakt geen' indruk op den toehoorder. Ook eene onbeduidende zaak, verhaald door een' goed verteller, kan de opmerkzaamheid boeijen.

5. Ofschoon Samuel met de goddelooze zonen van Eli opgevoed werd, bleef hij toch deugdzaam. = Ofschoon met de goddelooze zonen van Eli opgevoed, bleef Samuel toch deugdzaam. Hoezeer door gruwelijke martelingen tot afval van hun geloof verleid, bleven de eerste Christenen evenwel hunnen Heer getrouw.

6. Men eet, opdat men leve. = Men eet, om te leven. De leerlingen gaan naar de school, om te leeren. David speelde voor Saul op de harp, om hem op te beuren.

7. Dat men zich zelve beheersche, (= Zich zelve te beheerschen) is de moeilijkste kunst. Zijnen pligt getrouw te betrachten, moet des menschen eerste zorg zijn. God beval den Oosterschen wijzen, niet naar Jeruzalem terug te keeren. Jezus ging met twee zijner leerlingen naar Emmaus, zonder door hen herkend te worden.

Beschouwing van de voorbeelden.

Om aan de rede meer kracht, levendigheid en beknoptheid te geven, worden de nevenvoorstellen dikwijls verkort; dat is, het onderwerp van het nevenvoorstel en het woord, dat het nevenvoorstel met het hoofdvorstel verbindt, worden weggelaten (Zie No. 1, 2, 3), en het gezegde van het nevenvoorstel verliest zijn koppelwoord of zijn' buigingsuitgang (Zie No. 1, 2, 5, 6, 7).

Daar het onderwerp, 't welk bij de verkorting der nevenvoorstellen weggelaten wordt, een noodzakelijk lid in ieder voorstel is, zoo kunnen slechts die nevenvoorstellen verkort worden, welke onderwerpen reeds in het hoofdvorstel, hetzij als onderwerp, hetzij in eene andere betrekking, genoemd zijn of ten minste daarbij gedacht kunnen worden. B. v. in het voorstel: *De regenboog, een der schoonste natuurverschijnselen, heeft 7 kleuren*, is het onderwerp welke, dat den *regenboog* moet aanduiden, in het nevenvoorstel weggelaten.

Zoo ook is in het voorstel: *Het is pligt, de waarheid te spreken* het onderwerp *wij* van het nevenvoorstel: *dat wij de waarheid spreken* weggelaten; en dit mogt men doen, omdat het onderwerp *wij* dezelfde personen aanduidt, welke voorkomen in het voorstel: *het is pligt*, hetwelk men in zijne gedachten door de woorden *voor ons* aanvullen moet.

De nevenvoorstellen, welke door een betrekkelijk
voog-

voornaamwoord met hun hoofdvorstel verbonden zijn, kunnen in de volgende gevallen verkort worden :

a. Wanneer het onderwerp des nevenvoorstels door een betrekkelijk voornaamwoord en het gezegde door een zelfstandig naamwoord uitgedrukt is. (Zie No. 1).

In dit geval moet het zelfstandig naamwoord, hetwelk in het nevenvoorstel als gezegde staat, met dat zelfstandig naamwoord des hoofdvorstels, waarop het betrekking heeft, in denzelfden *naamval* staan. (Zie No. 1).

Een verkort voorstel van deze soort noemt men *bijstelling*. Ingevalle de bijstelling niet hetzelfde getal heeft als het onderwerp van het hoofdvorstel, moet het werkwoord met het *getal* van dit laatste overeenkomen. (Zie het laatste voorbeeld van No. 1).

b. Eveneens kan er eene verkorting plaats hebben, wanneer het nevenvoorstel op het *onderwerp* des hoofdvorstels betrekking heeft, en het gezegde van het nevenvoorstel een bijvoegelijk naamwoord of werkwoord is, dat tevens door een zelfstandig naamwoord of door een ander verkort nevenvoorstel nader bepaald wordt. (Zie No. 2).

De nevenvoorstellen, welke door het voegwoord *dat* of *opdat* met hun hoofdvorstel verbonden zijn, kunnen verkort worden, wanneer het onderwerp van het nevenvoorstel in het hoofdvorstel is uitgedrukt of daarbij gedacht moet worden (Zie No. 6, 7); b. v. : *Ik hoop, dat ik u spoedig zie.* = *Ik hoop, u spoedig te zien.* De *hoop, dat ik u spoedig zie,* (= *u spoedig te zien*), *troost mij.* De *kinderen gaan naar de school, opdat zij* (= *de kinderen*) *iets leeren.* = *De kinderen gaan naar de school, om iets te leeren.*

Nevenvoorstellen met de voegwoorden : *dewijl, daar, wanneer, hoezeer, ofschoon* enz. kunnen mede verkort worden, wanneer de in deze les opgegevene voorwaarden er in voorkomen. (Zie No. 3 en 5).

Aanmerking. Als eene bijzondere soort van verkorte voorstellen kan men ook die voorstellen aanmerken, waarin eene vergelijking der sterkte of grootte voorkomt; b. v. : *Karel is zoo groot, als Lodewijk (groot is).* *Hendrik is rijker, dan Pieter (rijk is).*

Opgaven ter oefening.

Zoek 10 zamengestelde volzinnen met verkorte nevenvoorstellen in uw leesboek op, en breng de laatste over in volledige nevenvoorstellen.

Tracht de nevenvoorstellen van de volgende voorstellen te verkorten: De mensch, welke de heer der aarde is, is dikwijls de slaaf zijner driften. Het haar des bevers, welke een in het water levend dier is, wordt tot hoeden verarbeid. Bewijs uwen'ouders, welke uwe beste vrienden zijn, altijd eerbied. Den hond, welke de getrouwste medgezel des menschen is, treft men in alle streken der aarde aan. — B. v.: De volwassene herinnert zich met genoegen de jeugd, welke de schoonste tijd des levens is. = De volwassene herinnert zich met genoegen de jeugd, den schoonsten tijd des levens.

Verkort de onderwerpelijke en aanvullende nevenvoorstellen der volgende zamengestelde volzinnen:

Het is pligt, dat men altijd de waarheid spreke. Er wordt van de leerlingen verlangd, dat zij vlijtig en opmerkzaam zijn. Dat men zich op onbekende plaatsen baadt, is gevaarlijk. God gebod het eerste menschenpaar, dat zij niet van de vruchten eens booms zouden eten. Achab wenschte, dat hij den wijnberg van Nabod koopen konde. Ik hoor, dat de storm woedt. In den herfst ziet men, dat het loof geel wordt. God beveelt ons, dat wij zijnen wil zullen doen en zijne geboden onderhouden. De Israelieten zagen, dat de muren van Jericho op het geluid der bazuinen nedervielen. — B. v.: De Israelieten zagen het nedervallen der muren van Jericho op het geluid der bazuinen.

Verkort de nevenvoorstellen in de volgende zamengestelde voorstellen: Terwijl Stephanus bad en zijne vijanden zegende, blies hij zijnen adem uit. Daar de mensch voor de onsterfelijkheid bestemd is, moet hij zich losrukken van het stof der aarde. Toen Christus stierf, beval hij zijne moeder zijnen leerling Johannes aan. Niet zelden hebben booswichten, wyl zij door hun geweten onophoudelijk gefolterd warden, zich aan het geregt overgeleverd. Daar ik op uwe goedheid vast ver-

vertrouw, zoo hoop ik eene toegeeflijke behandeling. Prins Maurits deed de schepen vóór den slag bij Nieuwpoort van land steken, opdat hij zijnen soldaten het vlugten belettede. — B. v.: Prins Maurits deed de schepen vóór den slag bij Nieuwpoort van land steken, om zijner soldaten het vlugten te beletten.

Maak nog 12 zamengestelde voorstellen met verkorte nevenvoorstellen over onderwerpen uit de Vaderlandsche geschiedenis.

Ontleed eenige voorbeelden uit de lessen dezer
Afdeling. B. v.:

- (a) De Christenen verloren hunne bezittingen in Azië,
(b) omdat de Aziatische en Afrikaansche volkeren hen gedurig met groote overmagt aanvielen.

Eerste ontleding.

- a is het hoofdvoorstel,
b het nevenvoorstel, en wel een bepalend voorstel ter aanwijzing van den grond, welk voorstel weder als zamengetrokken of veelvoudig moet aangemerkt worden, omdat er twee gelijksoortige bijvoegingen (Aziatische en Afrikaansche) in voorkomen.

Tweede ontleding.

1. De Christenen	. . . . .	onderwerp.
2. verloren	. . . . .	gezegde.
3. hunne	. . . . .	bijvoeging van 4.
4. bezittingen	. . . . .	aanvulling of voorwerp.
5. in Azië,	. . . . .	bijvoeging van 4.
6. omdat	. . . . .	voegwoord.
7. de Aziatische en Afrikaansche	. . . . .	bijvoegingen van 8.
8. volkeren	. . . . .	onderwerp.
9. hen	. . . . .	aanvulling of voorwerp.
10. gedurig	. . . . .	bepaling van de hoegrootheid.
11. met groote	. . . . .	bijvoeging van 12.
12. overmagt	. . . . .	bepaling van de hoedanigheid.
13. aanvielen	. . . . .	gezegde.

Acht-

Achtste les.

*Zamengesfelde voorstellen of volzinnen, die uit
meer dan twee enkelvoudige voorstellen
bestaan.*

Drieledige voorbeelden (*).

1. Kaïn en Abel offerden beide: Abel deed het met een waar gevoel van dankbaarheid; doch Kaïn offerde met een koud en onverschillig gemoed. Alle schikkingen tot den optogt waren reeds bij de Israëlieten gemaakt; de tijd van denzelfen was voorzien, en zij waren volkomen reisvaardig.

2. God beloofde aan Noach, dat er niet weder een algemeene watervloed over de aarde zoude komen, en de Heer stelde den regenboog tot een teeken van zijne gunst. De aarde, welke wij bewonen, is zeer groot; doch de zon overtreft haar verre in grootte.

3. De *gedachte*, dat God een liefderijk Vader der menschen is, moet ons *bemoedigen en troosten*, wanneer wij in ongeluk zijn. *Ouders*, welke hunne kinderen beminnen, *straffen* hen, wanneer zij kwaad bedrijven.

4. Salomo verlangde slechts *datgene* van God, wat hem tot een braaf mensch kon maken, en wat hem nuttig kon doen zijn voor zijne onderdanen. Toen gansch Egypte in den diepsten rouw gedompeld, en 'skonings oudste zoon cene prooi des doods geworden was, toen eerst mogten de Israëlieten het land hunner slavernij *verlaten*.

5. Jezus *gevoelde* de grootste vreugde, wanneer Hij in de *gelegenheid* was, om ongelukkigen te helpen. = (dat hij ongelukkigen kon helpen). Hij, die de *middelen* kent en kiest, *waardoor* hij het snelst en zekerst zijn doel kan bereiken, is verstandig.

Vier- en meerledige voorbeelden.

6. Antiochus Epifanes wilde de Joden dwingen, dat zij hunne godsdienst zouden verlaten; doch de pogingen, die hij daartoe aanwendde, waren grootendeels vruchteloos.

Het was duidelijk blijkbaar, dat de bestemming van Ezaü en Jakob niet dezelfde kon wezen; dat het stille herdersleven met de ruwe inborst des eersten weinig overeenkomstig wezen zou,

(*) Sommige voorbeelden van deze les zijn genomen uit VAN DER PALM'S *Bijbel voor de Jeugd*.

zou, en dat deze zich welhaast zou afscheiden, om, naar den inhoud der Godspraak van zijne geboorte, hoofd van een bijzonder volk te worden.

In den levensloop van groote en zeldzame mannen, vooral in deszelfs aanvang, hebben doorgaans vele zeldzame voorvallen plaats, die men niet verwacht, noch vermoed zou hebben; maar waarvan wij naderhand zien, dat zij juist en bij uitnemendheid geschikt waren, om hen te vormen en voor te bereiden tot den stand, dien zij eens in de wereld bekleeden moesten.

Mozes, de man, die door God bestemd was, om het groote werktuig van Israëls verlossing te zijn, wordt geboren in den tijd, dat er een bevel gegeven is, om alle mannelijke kinderen der Israëlieten te verdrinken, in den tijd dat dit bevel zonder mededoogen of versoepeling werd ten uitvoer gebragt, en de strengste navorschingen en huiszoekingen werden gedaan; zoodat geen enkel kind, veel min een kind van zulke voorname ouders, als dit was, aan de uitvoering van dit wreed gehod scheen te kunnen onttrokken worden.

Beschouwing van de voorbeelden.

Een zamengestelde volzin of voorstel kan uit meer dan twee enkelvoudige voorstellen bestaan. Drie, vier, vijf en nog meer enkelvoudige of ook zamengetrokkene (veelvondige) voorstellen kunnen tot een' zamengestelden volzin verbonden worden. Sommige dier enkelvoudige voorstellen kunnen dan ook weder verkorte nevenvoorstellen zijn. — Bijkans ieder leesboek bevat voorbeelden van zulke zamengestelde voorstellen of volzinnen.

Van No. 1 tot 5 heeft men dezulken; die uit drie enkelvoudige voorstellen bestaan.

No. 1 bevat voorbeelden met drie gekoppelde hoofdvorstellen.

No. 2 geeft volzinnen, die uit twee hoofdvorstellen en een nevenvoorstel zijn zamengesteld.

No. 3 heeft voorbeelden, die uit een hoofdvorstel en twee nevenvoorstellen bestaan, waarvan de laatste betrekking hebben op twee verschillende leden van het hoofdvorstel.

No.

No. 4 heeft voorbeelden met een hoofdvorstel en twee nevenvoorstellen, waarvan de laatste betrekking hebben op een gemeenschappelijk lid van het hoofdvorstel, en ten opzichte van elkander als verbondene voorstellen voorkomen.

No. 5 bevat voorbeelden, waarin het eene nevenvorstel betrekking heeft op een lid van het hoofdvorstel, en het andere nevenvorstel op een lid van het eerste nevenvorstel; waardoor alzoo het eene nevenvorstel ondergeschikt is aan het andere.

Hieruit ziet men, dat de nevenvoorstellen dus ook kunnen voorkomen of als bijgeschikt of gekoppeld, of als aan elkander ondergeschikt. De bijschikking of onderschikking der nevenvoorstellen geschiedt op dezelfde wijze en door dezelfde voegwoorden, als vroeger is aangetoond.

In No. 6 vindt men zamengestelde voorstellen of volzinnen, die uit 4, 5, 6 en 9 enkelvoudige of zamengetrokkene voorstellen bestaan. Het hangt van de willekeur des sprekers of schrijvers af, hoe vele enkelvoudige voorstellen hij tot een geheel verbinden wil; doch nimmer moet de duidelijkheid der voordragt door eene ongepaste opeenstapeling van verschillende elkander ondergeschikte nevenvoorstellen moeijelijk worden gemaakt.

Een veelledig zamengestelde volzin bestaat deels uit verbondene hoofdvorstellen, deels uit verbondene hoofd- en nevenvoorstellen.

In zulke veelledig zamengestelde volzinnen worden, over het algemeen, dezelfde leestekens gebruikt, als in de uit twee voorstellen bestaande zamengestelde voorstellen.

Opgaven ter oefening.

Voeg de volgende enkelvoudige voorstellen dusdanig te zamen, dat aan het hoofdvorstel een nevenvorstel, en aan dit nevenvorstel weder een ander nevenvorstel ondergeschikt wordt.

✕ 1. *Het schaap draagt wol. Van de wol vervaardigt men eene warme kleeding. Het schaap is een nuttig dier.*

2. *De kapellen planten zich voort door ronde of kegelvormige eijeren. De kapellen leggen hare eijeren aan de benedenste vlakten der bladeren. De bladeren dienen tot voedsel van de uit de eijeren voortgekomenen rupsen.*

3. *De stormen bevoeren dikwijls de zeeën. De golven worden daardoor tot torenshoogte opgestuwd. Dit kan den zeelieden zeer gevaarlijk worden.*

B. v.: Het schaap, dat wolle draagt, waarvan men eene warme kleeding vervaardigt, is een zeer nuttig dier. *Of:* Van de wol, welke het schaap draagt, dat een zeer nuttig dier is, vervaardigt men eene warme kleeding. *Of:* Omdat het schaap wolle draagt, van welke men eene warme kleeding vervaardigt, daarom is het een zeer nuttig dier enz. (*).

✕ *Ontbind de zamengestelde volzinnen van No. 2 tot No. 5 in enkelvoudige hoofdvorstellen. — B. v.:* God beloofde (iets) aan Noach. Er zoude niet weder een algemeene watervloed over de aarde komen. De Heer stelde den regenboog tot een teeken van zijne gunst.

Beproof eens, de navolgende enkelvoudige voorstellen van hetzelfde nummer tot een veelledig zamengesteld voorstel te verbinden.

1. *Rijkdom is niet het hoogste goed. Dit kan men gemakkelijk bewijzen. Vele menschen jagen met onrust den rijkdom na. Deze onrust verstrekt hun tot schande.*

2. *De zindelijkheid behoort onder de goede eigenschappen. Sommige goede eigenschappen zijn bijna geheel het uitwerksel der gewoonte. Sommige goede eigenschappen worden diensvolgens gemakkelijk verworven. Zij hebben weldadige gevolgen voor den mensch. De mensch bezit deze goede eigenschappen. Zij maken hem bemind bij anderen.*

3. *Menschelijke inzigten zijn zeer beperkt. Menschelijke krachten zijn gering en zwak. Dit moet ons voor trotschheid en eigenwaan bewaren. — De mensch wordt*

(* Men ziet hieruit, dat op onderscheidene wijzen aan de gevorderde opgaven voldaan kan worden.

wordt door geestbeschaving, door deugd en regtschapenheid Gode gelijkvormiger. Dit moet hem aansporen (tot iets). Hij moet zijne inzigten trachten te vermeerderen. Hij moet zijn hart zoeken te veredelen.

B. v.: Sommige goede eigenschappen, waaronder ook de zindelijkheid behoort, zijn bijna geheel het uitwerksel der gewoonte en worden daarom gemakkelijk verworven; zij hebben echter voor den mensch, welke dezelve bezit, weldadige gevolgen, daar zij hem bij anderen bemind maken. *Of:* De zindelijkheid, welke tot die goede eigenschappen behoort, die bijna geheel het uitwerksel der gewoonte zijn en derhalve gemakkelijk verworven worden, heeft weldadige gevolgen voor den mensch, welke dezelve bezit; dewijl zij hem bij anderen bemind maakt.

Herhalingsles,

bevattende een overzicht van de zamengestelde voorstellen of volzinnen, behandeld in de Vierde Afdeeling.

De zamengestelde voorstellen kunnen verdeeld worden in:

I. dezulken, welke slechts uit *verbondene hoofdvorstellen* bestaan:

1. zamenstellend verbondene,
2. tegenstellend verbondene,
3. grond- of oorzaak aanwijzend verbondene;

II. dezulken, welke uit *hoofd- en nevenvoorstellen* bestaan, en waarvan de nevenvoorstellen kunnen zijn:

1. onderwerpelijke,
2. aanvullende of voorwerpelijke (waaronder de aangehaalde voorstellen behooren),
3. bijgevoegde voorstellen,
4. bepalende voorstellen:
  - a. van plaats,
  - b. van tijd,
  - c. van hoedanigheid en hoegrootheid,
  - d. van grond (waartoe ook behooren de voorwaardelijke en toegevende voorstellen).

De

De uit verbondene hoofdvorstellen bestaande zamengestelde voorstellen worden alleen naar de onderscheidene wijze hunner verbinding verdeeld; zij zijn voor geene andere verdeling vatbaar.

De zamengestelde voorstellen, die uit hoofd- en nevenvoorstellen bestaan, worden altijd naar de soort hunner nevenvoorstellen onderscheiden. De nevenvoorstellen bekleeden altijd de plaats van- of vertegenwoordigen een lid van het hoofdvorstel. Zij worden daarom naar de leden van het hoofdvorstel, welker plaats zij bekleeden, verdeeld en benoemd. De nevenvoorstellen stemmen in *wezen* en in *naam* volkomen overeen met de vertegenwoordigde leden; zoo als

onderwerpelijk voorstel = onderwerp,

aanvullend of voorwerpelijk voorstel = aanvulling of voorwerp,

bijgevoegd voorstel = bijvoeging,

bepalend voorstel = bepaling.

Gezegdelijke voorstellen zijn er niet, omdat het gezegde, als de eigenlijke inhoud of oordeelsuitdrukking van het voorstel, niet door een nevenvorstel vervangen kan worden.

Naar de *plaats*, welke de nevenvoorstellen in een zamengesteld voorstel innemen, kan men dezelve onderscheiden in: *voorafgaande*, *volgende* en *tusschen-vorstellen*, of: *voorzindeelen*, *nazindeelen* en *tusschenzinnen*.